

**ΕΘΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΚΑΙ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ**

ΚΑ΄ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΣΕΙΡΑ

ΤΕΛΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΙΤΛΟΣ

**Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ: Η
ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΜΕ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 2009-2016**

ΤΜ. ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΕΜΠΟΡΙΚΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ

Επιβλέπων:

ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ ΦΑΚΙΟΛΑΣ

Σπουδαστής:

ΕΥΘΥΜΙΟΣ ΜΑΣΟΥΡΑΣ

ΑΘΗΝΑ – 2017

ΤΙΤΛΟΣ ΤΕΛΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

**Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ: Η
ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΜΕ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 2009-2016**

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σκοπός της παρούσας εργασίας αποτελεί η εξέταση και ανάλυση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής με επίκεντρο τις σχέσεις της Ελλάδας με τη Τουρκία κατά την περίοδο 2009-2016. Διαχρονικά οι διμερείς σχέσεις των δύο χωρών υπήρξαν σύνθετες και κατά διαστήματα τεταμένες, ιδιαίτερα μετά τα γεγονότα του 1974 και την τουρκική εισβολή στην Κύπρο. Ωστόσο, κατά τα μέσα της δεκαετίας του 1990 η ελληνική εξωτερική πολιτική άλλαξε προσανατολισμό και στράφηκε προς την προσέγγιση με τη γείτονα χώρα υποστηρίζοντας την ιδέα της σύνδεσης της τελευταίας με την Ε.Ε. (Συμφωνία Ελσίνκι 1999), παράλληλα με τη διαδικασία της ένταξης της Κύπρου. Παρά τη μεταβολή της στάσης της Ελλάδας, τελικά δεν κατέστη δυνατή η επίλυση των διμερών ζητημάτων, όπως ο καθορισμός υφαλοκρηπίδας, αιγιαλίτιδας ζώνης, ΑΟΖ και εναέριου χώρου, και το Κυπριακό, που παραμένουν ακόμη εκκρεμή συνεχίζοντας κατά αυτόν τον τρόπο να αποτελούν πηγές έντασης και αμφισβητήσεων εκ μέρους της τουρκικής πλευράς. Στο πλαίσιο αυτό, η περίοδος 2009-2016 είναι ιδιαίτερα σημαντική, καθώς συμπίπτει χρονικά, αφενός, με την εμφάνιση της οξείας οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα και, αφετέρου, με την άσκηση μίας πιο επιθετικής πολιτικής εκ μέρους της τουρκικής ηγεσίας, η οποία έθεσε ως κύριο στόχο της εξωτερικής της πολιτικής την ανάδειξη της χώρας της ως μίας ανερχόμενης περιφερειακής δύναμης στην περιοχή των Βαλκανίων και της Μέσης Ανατολής. Σε αυτά τα νέα δεδομένα, οι ελληνικές ηγεσίες της εξεταζόμενης περιόδου ήταν υποχρεωμένες, υπό την ασφυκτική πίεση που δημιουργούσε η οξεία εσωτερική οικονομική κρίση που ταλανίζει τη χώρα, να διαχειριστούν όλα τα εκκρεμή εθνικά ζητήματα με την Τουρκία με τρόπο ώστε να μη ζημιωθούν τα εθνικά συμφέροντα.

Ως μεθοδολογία επιλέχτηκε η ανάλυση περιεχομένου. Η εκπόνηση της εργασίας βασίστηκε στη μελέτη των σχετικών βιβλιογραφικών πηγών, έντυπων και σε ηλεκτρονική μορφή, καθώς και συμπληρωματικής αρθρογραφίας. Στα πλαίσια της ανάλυσης επιχειρήθηκε επιπρόσθετα η μελέτη μεταπτυχιακών εργασιών και διδακτορικών διατριβών με σκοπό την επίρρωση των επιχειρημάτων που εκτίθενται στο κείμενο της εργασίας. Για την εξεύρεση περαιτέρω στοιχείων επιπρόσθετα ελήφθησαν υπόψη στατιστικές προερχόμενες από όσο το δυνατό αντικειμενικές πηγές στο διαδίκτυο μετά από προσεκτική εξέταση.

ABSTRACT

The aim of this study is to examine and analyze the Greek foreign policy focusing on Greece's relationship with Turkey during the period 2009-2016. The bilateral relation between these countries has been traditionally complicated and occasionally strained, especially after the events that took place in 1974 and the Turkish invasion in Cyprus. However, during the mid-90's Greek external policy's orientation changed and turned to the approach of the neighboring country supporting the prospect of the latter's accession to the EU (Helsinki's Agreement, 1999) and at the same time the accession of Cyprus. Despite Greece's change of policy the solution of bilateral problems, such as the definition of the continental shelf, the seaboard, the exclusive economic zone, the air space, as also Cyprus' issue, has not yet been achieved, remaining sources of tension and dispute especially on behalf of Turkey. Under these circumstances, the period between years 2009 and 2016 is especially important because it overlaps the emergence of the strident financial crisis in Greece and at the same time the eradication of Turkish external policy in the Balkan Peninsula and the Middle East. Greek governments of this period were forced to handle the unsolved issues relating to Turkey, under the suffocate pressure of the sharp internal financial crisis, in a way that the national interests could remain safeguarded.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ

Ελληνική εξωτερική πολιτική	Greek Foreign Policy
Υφαλοκρηπίδα	Continental Shelf
ΑΟΖ	Exclusive Economic Zone
Εναέριος Χώρος	Air Space
Κυπριακό	Cyprus' Issue
Οικονομική Κρίση	Financial Crisis

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στον επιβλέποντα καθηγητή μου κύριο Ευστάθιο Φακιολά, για τη συνεχή και ουσιαστική συνδρομή του καθ' όλη τη διάρκεια της παρούσας εργασίας. Επιπλέον, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου, τους/τις φίλους/φίλες και συναδέλφους για την υποστήριξή τους, καθώς και τους εργαζομένους στην ΕΣΔΔΑ για τη βοήθεια που προσέφεραν απλόχερα κατά τη διάρκεια της φοίτησης της ΚΔ' Εκπαιδευτικής Σειράς.

ΕΣΔΔΑ

ΕΥΘΥΜΙΟΣ ΜΑΣΟΥΡΑΣ

©

2017

Με την επιφύλαξη παντός δικαιώματος

Δήλωση

«Δηλώνω ρητά ότι, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής εργασίας, δεν παραβιάζει καθ' οιονδήποτε τρόπο πνευματικά δικαιώματα τρίτων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής.»

Αθήνα, __/ __/2017

Υπογραφή

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	3
ABSTRACT	4
ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ.....	5
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	6
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	8
ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗΣ.....	9
ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΜΗΣΕΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ	10
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	11
ΚΥΡΙΟ ΜΕΡΟΣ	14
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ^ο Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1974-2009	14
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ^ο ΟΙ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΕΣ ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΕΣ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΚΑΙ Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 2009-2016	18
2.1 ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΥΦΑΛΟΚΡΗΠΙΔΑΣ, ΑΟΖ ΚΑΙ ΧΩΡΙΚΩΝ ΥΔΑΤΩΝ	18
2.2 ΕΝΑΕΡΙΟΣ ΧΩΡΟΣ- ΕΛΕΓΧΟΣ ΕΝΑΕΡΙΑΣ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ	23
2.3 ΖΗΤΗΜΑ ΑΠΟΣΤΡΑΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΩΝ ΝΗΣΩΝ ΤΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ.....	26
2.4 ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑΣ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ	28
2.5 ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΚΑΙ ΑΟΖ	32
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ^ο ΕΚΤΙΜΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΑΜΕΣΟ ΜΕΛΛΟΝ.....	35
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	44
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	49
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ.....	54
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1.....	54
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2.....	55
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3.....	56
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 4.....	57
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 5.....	58
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 6.....	59

ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗΣ

ΕΙΚΟΝΑ 1: ΤΑ ΧΩΡΙΚΑ ΥΔΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΣΤΑ 6 Ν.Μ.	54
ΕΙΚΟΝΑ 2: ΤΑ ΧΩΡΙΚΑ ΥΔΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΣΤΑ 12 Ν.Μ.	55
ΕΙΚΟΝΑ 3: ΑΟΖ ΚΥΠΡΟΥ ΚΑΙ ΟΙΚΟΠΕΔΟ 12 «ΑΦΡΟΔΙΤΗ»	56
ΕΙΚΟΝΑ 4: ΑΟΖ ΕΛΛΑΔΑΣ, ΚΥΠΡΟΥ ΚΑΙ ΚΑΣΤΕΛΛΟΡΙΖΟ.....	57
ΕΙΚΟΝΑ 5: ΠΕΡΙΟΧΗ ΙΜΙΩΝ	58

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΜΗΣΕΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ

ΑΟΖ	Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΗΠΑ	Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
Ε.Ε.	Ευρωπαϊκή Ένωση
NOTAM	Ειδοποίηση προς Αεροπόρους
F.I.R.	Περιοχή Πληροφοριών Πτήσεων
FRONTEX	Οργανισμός Ευρωπαϊκής Συνοριοφυλακής και Ακτοφυλακής

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το ζήτημα της διαχείρισης των διμερών σχέσεων με τη Τουρκία αποτέλεσε διαχρονικά προτεραιότητα των ελληνικών κυβερνήσεων. Ωστόσο, ιδιαίτερα μετά το 1974 και την τουρκική εισβολή στην Κύπρο κατέστη συνειδητή η ανάγκη της αντιμετώπισης των νέων δεδομένων που προέκυψαν και υιοθετήθηκε από την Ελλάδα επισήμως πλέον το δόγμα της απειλής «εξ Ανατολής» που αντικατέστησε την αντίστοιχη «εκ Βορρά» που υπήρχε μέχρι τότε. Σύμφωνα με αυτό, οι ελληνικές μεταπολιτευτικές κυβερνήσεις έθεσαν ως κύριο στόχο της εξωτερικής πολιτικής τους την ανύσχεση της τουρκικής επιθετικότητας, μέσω του συνδυασμού της διπλωματίας και της διατήρησης των ενόπλων δυνάμεων σε υψηλό επίπεδο ετοιμότητας ως μέτρο αποτροπής. Η προσήλωση τους σε αυτόν τον στόχο υπήρξε συνεπής σε τέτοιο βαθμό, ώστε να υποστηρίζεται από κάποιους μελετητές ότι η τουρκική «απειλή» έλαβε διαστάσεις δυσανάλογες σε σχέση με την πραγματικότητα και ότι παρουσιάστηκε ουσιαστικά σαν απειλή κατά του ίδιου του Ελληνισμού (Tsakonas, 2010: 10). Ανεξάρτητα, βέβαια, από το αν οι ελληνικές ανησυχίες σχετικά με τις προθέσεις της γείτονας χώρας θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν σε ορισμένες περιπτώσεις υπερβολικές, είναι γεγονός ότι ζητήματα μεταξύ των δύο χωρών που προέκυψαν κυρίως από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 (υφαλοκρηπίδα, ΑΟΖ, χωρικά ύδατα, εναέριος χώρος) παραμένουν εκκρεμή μέχρι και σήμερα. Οι ελληνικές κυβερνήσεις διατήρησαν στην ατζέντα της εξωτερικής πολιτικής τους το ζήτημα των διμερών σχέσεων με την Τουρκία ως πρωτεύουσας σημασίας, ακόμη και όταν είχαν να αντιμετωπίσουν ιδιαίτερος σοβαρά εσωτερικά ζητήματα που τις απασχολούσαν – όπως η οικονομική κρίση μετά το 2010–όπως θα παρουσιαστεί και στη συνέχεια. Η σταθερή προσήλωση της ελληνικής πλευράς στις διαπραγματεύσεις μέσω διεθνών οργάνων (Δικαστήριο της Χάγης) αποτελεί σίγουρα μία τακτική που έρχεται σε αντίθεση με την επίσης πάγια θέση της Τουρκίας, που επιζητά διμερή διάλογο και δεν επιθυμεί προσφυγή σε διαιτητικό όργανο.

Σε κάθε περίπτωση, υπάρχουν μελετητές που θεωρούν ορθή τη στάση της Ελλάδας που βασίζεται στην επίκληση των κανόνων του διεθνούς δικαίου, όπως και στην αποφυγή πρόκλησης κάποιου θερμού επεισοδίου που θα μπορούσε να προκληθεί μέσω μίας πιθανής κίνησης επέκτασης των χωρικών υδάτων της. Οι υποστηρικτές αυτής της τακτικής θεωρούν ότι ο συσχετισμός ισχύος μεταξύ των δύο

χωρών έχει γίνει δυσμενέστερος για την ελληνική πλευρά έναντι της Τουρκίας τόσο σε στρατιωτικό, όσο και σε οικονομικό επίπεδο ειδικά μετά το 2010, με αποτέλεσμα να μην υπάρχουν περιθώρια για μεμονωμένες ενέργειες εκ μέρους της Αθήνας που θα μπορούσαν να αποτελέσουν πρόκληση για την γειτονική χώρα (Συρίγος, 2015: 768). Υπό αυτή τη σκοπιά το γεγονός ότι η ελληνική πλευρά δεν υποχρεώθηκε σε κάποια σημαντική υποχώρηση ως προς τις θέσεις της έναντι της Άγκυρας αποτελεί επιτυχία δεδομένης της δυσμενούς οικονομικής και πολιτικής συγκυρίας για την χώρα μας. Συνεπώς, η τακτική της αναβλητικότητας και αναμονής αποτελεί τον ασφαλή οδηγό πλεύσης της ελληνικής ηγεσίας για το μέλλον ως προς το θέμα των διμερών της σχέσεων με την αντίστοιχη τουρκική και η άμεση επίλυση του συνόλου των εκκρεμών ζητημάτων δεν είναι ο αυτοσκοπός (Heraclides, 2010,223).

Από την άλλη πλευρά, ωστόσο, υπάρχει η αντίθετη άποψη που υποστηρίζει ότι η ελληνική στάση απέναντι στην επεκτατική ή νέο-οθωμανική, όπως συχνά χαρακτηρίζεται (Μπίτσιος (2016), <http://www.kathimerini.gr> {28 Σεπτεμβρίου 2017}) πολιτική της Τουρκίας, κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης υπήρξε υπερβολικά αμυντική σε τέτοιο βαθμό που να εκληφθεί ως σημάδι αδυναμίας από τους γείτονες. Αυτό σημαίνει ότι η γειτονική χώρα ουσιαστικά ενθαρρύνθηκε να εντείνει τις διεκδικήσεις της στο Αιγαίο, το οποίο έχει κατά την άποψή τους μετατραπεί σε μία περιοχή με ιδιαίτερο καθεστώς «περιορισμένης κυριαρχίας» για την Ελλάδα, εφόσον αυτή διστάζει να ασκήσει τα δικαιώματά της που προκύπτουν από τους κανόνες του διεθνούς δικαίου (Ντόκος (2010), <http://www.eliamep> {23 Σεπτεμβρίου 2017}, (Συρίγος, 2015: 758). Υπό αυτό το πρίσμα είναι σαφές ότι δεν είναι προτιμητέα, σε καμία περίπτωση, μία ευθεία σύγκρουση με την Τουρκία. Ωστόσο η επιλογή της αντιπαράθεσης δεν πρέπει να αποτελεί και αυτοσκοπό της ελληνικής ηγεσίας, αν προηγουμένως δεν έχει εξασφαλιστεί προηγουμένως η έμπρακτη συμπαράσταση και άλλων χωρών.

Επομένως, σύμφωνα με τη δεύτερη άποψη, στο άμεσο διάστημα είναι αναγκαία εκ μέρους της Ελλάδας η σύναψη περιφερειακών συμμαχιών προκειμένου να μετριαστεί η τουρκική επιθετικότητα, κατά το παράδειγμα της συνεργασίας της Κύπρου με το Ισραήλ ως προς το θέμα της οριοθέτησης και της αξιοποίησης του ορυκτού πλούτου της ΑΟΖ. Είναι δεδομένο ότι και οι δύο πλευρές έχουν τα επιχειρήματά τους, ωστόσο για να γίνουν κατανοητές πρέπει να εξεταστούν βάσει της στάσης των ελληνικών κυβερνήσεων απέναντι στη Τουρκία κατά την περίοδο 2009-

2016, η οποία αποτελεί και το κύριο θέμα της παρούσας μελέτης. Πρέπει να σημειωθεί, σε αυτό το σημείο, ότι η περίοδος αυτή σηματοδοτείται με την επανέναρξη του ελληνοτουρκικού διάλογου ουσιαστικά μετά το 2004, αλλά επίσης και από την οικονομική κρίση που έπληξε την χώρα μας, στοιχεία που την καθιστούν ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα προς μελέτη. Θα άξιζε βέβαια να σημειωθεί ότι οι ελληνικές κυβερνήσεις της περιόδου σε γενικές γραμμές επέλεξαν να μην αναλάβουν κάποια ιδιαίτερη πρωτοβουλία για την επίλυση των διμερών διαφορών με τη Τουρκία αναμένοντας πιθανώς μία πιο ευνοϊκή συγκυρία μελλοντικά για την προώθηση των θέσεων της χώρας μας. Η στάση τους αυτή βασιζόταν κυρίως στην ιδέα ότι η Ελλάδα δεν μπορούσε να προχωρήσει σε διεκδικήσεις μεσούσης της οικονομικής κρίσης, αλλά αντίθετα κρίθηκε προτιμητέα μία στάση αναμονής. Φυσικά στο πλαίσιο της ανάλυσης της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής προς την Τουρκία θα γίνει μνεία στις επιμέρους εκκρεμείς διμερείς διαφορές και στη συνέχεια θα επιχειρηθεί μία ερμηνεία του υφιστάμενου status quo, καθώς και των προοπτικών για την πολιτική της χώρας μας σε σχέση με τη γειτονική χώρα στο άμεσο μέλλον.

ΚΥΡΙΟ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1974-2009

Είναι αδιαμφισβήτητο το γεγονός ότι η τουρκική εισβολή στην Κύπρο αποτέλεσε μία από τις πιο έντονες και τραγικές στιγμές του Νεώτερου Ελληνισμού και παράλληλα αποτέλεσε πλήγμα ως προς τη διεθνή θέση της Ελλάδας, καθώς μολονότι δεν χάθηκε έδαφος που ανήκε επίσημα σε αυτήν, ωστόσο αποδείχθηκε στην πράξη ότι η ίδια δεν βρισκόταν σε αρκετά ισχυρή θέση, ώστε να υπερασπιστεί ένα φιλικό κράτος με διπλωματικά ή στρατιωτικά μέσα. Αποτέλεσμα αυτής της αρχικής αίσθησης αμηχανίας υπήρξε πιθανώς η πρωτοβουλία της κυβέρνησης Κ. Καραμανλή να αποχωρήσει από το στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ προσωρινά (1974-1980) ως ένδειξη διαμαρτυρίας για την ανοχή που επιδείχτηκε από τη συμμαχία απέναντι στη τουρκική εισβολή. Ανεξάρτητα, βέβαια, αν μπορεί να κριθεί ο βαθμός αποτελεσματικότητας αυτής της κίνησης, είναι σίγουρο ότι οι τουρκικές διεκδικήσεις όχι μόνο δεν μειώθηκαν μετά από αυτή, αλλά αντίθετα εντάθηκαν και επεκτάθηκαν πλέον και στο Αιγαίο, περιοχή για την οποία μέχρι την εποχή της εισβολής στην Κύπρο δεν είχε επιδειχτεί ιδιαίτερο ενδιαφέρον από τις τουρκικές ηγεσίες (Ροζάκης κ.ά., 1988:276). Κάποιοι μελετητές αποδίδουν αυτό το «όψιμο» ενδιαφέρον της γείτονας χώρας στο ότι επιχειρήθηκε μέσω αυτών των διεκδικήσεων να δημιουργηθεί ένα δεύτερο «μέτωπο» αντιπαράθεσης με την Ελλάδα, έτσι ώστε να αποπροσανατολιστεί η ελληνική εξωτερική πολιτική, η οποία μέχρι εκείνη τη στιγμή ήταν απολύτως προσηλωμένη στο ζήτημα της Κύπρου και να δημιουργηθούν για αυτήν επιπρόσθετα προβλήματα (Συρίγος, 2010:237).

Κατά την πρώτη περίοδο μετά τα γεγονότα στην Κύπρο (1974-1981) η ελληνική κυβέρνηση επιχείρησε αρχικά να διαπραγματευτεί με την τουρκική ηγεσία στρέφοντας την προσοχή της κυρίως σε ζητήματα του Αιγαίου που προέβαλε η Άγκυρα -χωρίς βέβαια επίσημα να αποδέχεται την ύπαρξη τους- και προσπαθώντας παράλληλα να τα αποσυνδέσει από το Κυπριακό. Αυτή η τακτική, ωστόσο, ερχόταν σε αντίθεση με την πολιτική της Τουρκίας, κατά την οποία ο ελληνοτουρκικός διάλογος θα έπρεπε να περιλαμβάνει όλα τα εκκρεμή ζητήματα που υπήρχαν – συμπεριλαμβανομένου του Κυπριακού- με σκοπό να επιτευχθεί μία συμφωνία-πακέτο (package deal), επειδή πιθανώς θεωρούσε ότι την ευνοούσαν οι συνθήκες

έναντι της Ελλάδας και της αλλαγής των ισορροπιών του status quo μετά τα γεγονότα του 1974. Βέβαια, ο διμερής διάλογος δεν υπήρξε πάντα ομαλός και αντιμετώπισε πολλές δυσχέρειες ιδιαίτερα μετά το 1983 και τη μονομερή αναγνώριση του ψευδοκράτους ως «Τουρκική Δημοκρατία της Βόρειας Κύπρου», γεγονός που είχε σαν αποτέλεσμα το «πάγωμα» του διμερούς διαλόγου. Η τότε ελληνική κυβέρνηση υπό τον Α. Παπανδρέου θεώρησε ότι η πολιτική της Τουρκίας δεν συνάδει σε καμία περίπτωση με τους κανόνες του Διεθνούς Δικαίου και ακολούθησε μία πιο σκληρή στάση απέναντι της, όπως φάνηκε και από την διαχείριση του ζητήματος που δημιουργήθηκε μέσω του τουρκικού πλοίου *Sismik* τον Μάρτιο του 1987, το οποίο οδήγησε τις δύο χώρες κοντά στην ένοπλη σύγκρουση (Κουφουδάκης κ.ά., 1988: 248).¹ Η επιφυλακτικότητα ως προς τον διάλογο με τους γείτονες διατηρήθηκε και ακολούθως από την κυβέρνηση Κ. Μητσοτάκη (1990-1993), κατά τη διάρκεια της οποίας δεν σημειώθηκαν ιδιαίτερες εξελίξεις στις ελληνοτουρκικές διαφορές πιθανώς λόγω της ανάκυψης σημαντικών ζητημάτων που προέκυψαν μετά τις μεγάλες αλλαγές που ακολούθησαν την πτώση του Ανατολικού Συνασπισμού το 1989-1990 (Διάλυση της Γιουγκοσλαβίας, Μακεδονικό κ.α.).

Το επόμενο συμβάν που δημιούργησε αξιοσημείωτη ένταση μεταξύ των δύο χωρών υπήρξε η ονομαζόμενη «κρίση των Ιμίων» στις αρχές του 1996.² Τελικά και σε αυτή την περίπτωση, όμως, οι ηγεσίες συγκρατήθηκαν και η κρίση αποκλιμακώθηκε μετά από παρέμβαση των Η.Π.Α. που ενδιαφέρονταν προφανώς για την αποφυγή εντάσεων εντός της συμμαχίας του ΝΑΤΟ. Ωστόσο, το κρίσιμο στοιχείο είναι ότι για πρώτη φορά η Τουρκία επιχείρησε έμπρακτα τη δημιουργία «γκρίζων ζωνών» στο Αιγαίο, κίνηση που συνιστούσε επί της ουσίας αμφισβήτηση της ελληνικής κυριαρχίας ειδικά στην περιοχή του Αν. Αιγαίου (Συρίγος, 2015: 482-485). Αποτέλεσμα βέβαια της έντασης δεν ήταν, όπως θα αναμενόταν το «πάγωμα» των διμερών σχέσεων, καθώς από ελληνικής πλευράς, τουλάχιστον, αποφασίστηκε η

¹ Η κρίση του Μαρτίου του 1987 τερματίστηκε με την αποχώρηση του τουρκικού πλοίου *Σισμίκ* που είχε αρχικά είχε σταλεί για έρευνες σε περιοχές αμφισβητούμενης υφαλοκρηπίδας στα ανοικτά μεταξύ Σαμοθράκης και Θάσου. Λίγους μήνες αργότερα οι πρωθυπουργοί των δύο χωρών (Α. Παπανδρέου και Τ. Οζάλ συμφώνησαν στο Νταβός της Ελβετίας σε επίλυση των υπαρχόντων προβλημάτων με ειρηνικό τρόπο.

² Η πρόκληση των γεγονότων της κρίσης αυτής αποδίδεται στην ύψωση πάνω στη μία εκ των δύο βραχονησίδων των Ιμίων, ανοικτά της Καλύμνου, της ελληνικής σημαίας από τον δήμαρχο Καλύμνου και ακολούθως η υποστολή της από δημοσιογράφους της τουρκικής εφημερίδας *Hürriyet* που με τη σειρά ανύψωσαν την τουρκική σημαία ως ένδειξη της κυριαρχίας της χώρας τους σε αυτά. Ανάμεσα σε αυτά τα γεγονότα ακολούθησε σειρά ανακοινώσεων μεταξύ των Υπουργείων Εξωτερικών των δύο χωρών, ενώ μέχρι και σήμερα αμφισβητείται ο ρόλος των Μ.Μ.Ε. ως προς την αξιοπιστία της κάλυψης των γεγονότων. Βλ. σχετικά Ηρακλείδης, 2010:134.

αλλαγή πλευσης απέναντι στην γειτονική χώρα. Η νέα τακτική που επιλέχθηκε είχε ως κύριο άξονα την προσπάθεια προσεταιρισμού της Τουρκίας μέσω του κινήτρου της μελλοντικής ένταξής της στους κόλπους της Ε.Ε. (Tsakonias, 2010: 119-136). Η μεταβολή της ελληνικής πολιτικής αποτυπώθηκε έμπρακτά μέσω της γνωστής Συμφωνίας του Ελσίνκι το 1999, όπου συμφωνήθηκε η άρση του ελληνικού veto στην προοπτική της υποψηφιότητας της Τουρκίας με αντάλλαγμα την αποσύνδεση της μελλοντικής ένταξης της Κύπρου από την επίλυση ή μη του Κυπριακού.

Το θετικό κλίμα που χαρακτήριζε εκείνη την περίοδο τις ελληνοτουρκικές σχέσεις δεν επηρεάστηκε ούτε από την απόρριψη του Σχεδίου Αηναν τον Απρίλιο του 2004 από τους Ελληνοκυπρίους, καθώς η ελληνική κυβέρνηση υπό τον Κ. Καραμανλή (2004-2009) ακολούθησε σε γενικές γραμμές την πολιτική της προκάτοχης της ως προς το θέμα της θετικής αντιμετώπισης της προοπτικής σχετικά με τη μελλοντική προσχώρηση της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση σαν μέσο αποφυγής εντάσεων στις διμερείς τους σχέσεις. Με την εξαίρεση όμως κάποιων περιορισμένων κινήσεων συνεργασίας μεταξύ των δύο χωρών, όπως η συμφωνία για την κατασκευή του αγωγού ITGI που αφορούσε την Ελλάδα, την Ιταλία και τη Τουρκία, θα μπορούσε κανείς να παρατηρήσει ότι κατά την περίοδο αυτή δεν σημειώθηκε κάποια αξιοσημείωτη εξέλιξη ή πρωτοβουλία για διάλογο προκειμένου να επιλυθούν τα εκκρεμή ζητήματα. Η απόδοση ευθυνών για τη στασιμότητα αποδίδεται από κάποιους μελετητές στην αδιαλλαξία της Τουρκίας, αλλά ταυτόχρονα και στην επιφυλακτικότητα και αναβλητικότητα των ελληνικών κυβερνήσεων ως προς τις πραγματικές προθέσεις της γείτονας χώρας όχι μόνο απέναντι στα υπάρχοντα διμερή ζητήματα (δόγμα Μολυβιάτη) αλλά και σε άλλα διεθνούς ενδιαφέροντος, όπως στο πρόβλημα της παράνομης μετανάστευσης που ξεκινούσε από την περιοχή της Μέσης Ανατολής και κατέληγε στα ελληνοτουρκικά χερσαία και θαλάσσια σύνορα, ζήτημα στο οποίο η στάση της Τουρκίας κρίθηκε τουλάχιστον αμφιλεγόμενη (Becatoros (2010) <http://www.washingtonpost.com> {2 Οκτωβρίου 2017}), (Συρίγος, 2015: 670-675). Αξίζει να σημειωθεί ότι το ζήτημα της μετανάστευσης απασχόλησε σε ακόμη μεγαλύτερο βαθμό την ατζέντα των ελληνοτουρκικών σχέσεων ειδικά μετά την Αραβική Άνοιξη το 2011, όπως θα αναλυθεί και στη συνέχεια.

Υπό αυτά τα δεδομένα η νέα κυβέρνηση υπό τον Γ. Παπανδρέου που προέκυψε μετά τις εκλογές του Οκτωβρίου 2009, προχώρησε σε νέες επαφές με την τουρκική ηγεσία προκειμένου να αναζωπυρωθούν οι διαπραγματεύσεις επίλυσης των

ζητημάτων σε Αιγαίο και Κυπριακό που μέχρι τότε είχαν ουσιαστικά «παγώσει» μετά το 2004 (Ηρακλείδης, 2010: 158). Ωστόσο, θα μπορούσε κανείς εύλογα να υποστηρίξει ότι οι ισορροπίες ανάμεσα στα δύο χώρες είχαν πλέον μεταβληθεί δυσμενώς για την ελληνική πλευρά δεδομένου ότι αυτή ταυτόχρονα έπρεπε να αντιμετωπίσει την οξεία οικονομική κρίση στο εσωτερικό της χώρας που μόλις είχε ενσκήψει. Αυτό το στοιχείο, ωστόσο, ήταν αρκετά σημαντικό ώστε να αποσπάσει την προσοχή της και παράλληλα να αποδυναμώσει τη θέση της στον τομέα των διαπραγματεύσεων με την τουρκική ηγεσία υπό τον T. Erdoğan . Σε κάθε περίπτωση, βέβαια, οι δύο πλευρές έδειξαν τουλάχιστον αρχικά τη διάθεση να προσέλθουν στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων και να συζητήσουν εφ' όλης της ύλης των διμερών ζητημάτων (<http://www.tvxs.gr> {13 Οκτωβρίου 2017}).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2° ΟΙ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΕΣ ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΕΣ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΚΑΙ Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 2009-2016

2.1 ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΥΦΑΛΟΚΡΗΠΙΔΑΣ, ΑΟΖ ΚΑΙ ΧΩΡΙΚΩΝ ΥΔΑΤΩΝ

Η υφαλοκρηπίδα ως θεσμός εμφανίσθηκε το 1945 στον χώρο του διεθνούς δικαίου μετά από σχετική αναφορά του Προέδρου των ΗΠΑ Η. Truman στα πλαίσια του τότε νεοϊδρυθέντα ΟΗΕ. Μετά από αυτό το γεγονός πολλά κράτη - συμπεριλαμβανομένης της Ελλάδας- άρχισαν να προχωρούν σε εκχωρήσεις αδειών για την εξερεύνηση της υφαλοκρηπίδας τους, που περιλαμβάνει τον πυθμένα και το υπέδαφος του πυθμένα των θαλάσσιων εκείνων περιοχών που βρίσκονται εκτός των χωρικών υδάτων.³ Συγκεκριμένα, η Ελλάδα είχε προχωρήσει ήδη από το 1969 σε τέτοιες κινήσεις χωρίς ωστόσο να προκαλέσει την αντίδραση της Τουρκίας, η οποία άρχισε να δραστηριοποιείται στον χώρο του Αιγαίου κατά τα τέλη του 1973 και ιδιαίτερα στα μέσα του 1974, όταν το ελληνικό ενδιαφέρον ήταν αποκλειστικά στραμμένο στα γεγονότα της Κύπρου (Ροζάκης κ.ά., 1988: 276). Η Τουρκία τότε προέβαλε για πρώτη φορά αμφισβητήσεις ως προς την έκταση της ελληνικής υφαλοκρηπίδας, βάσει του επιχειρήματος ότι το ανατολικό τμήμα του Αιγαίου (γύρω από τα ελληνικά νησιά δηλαδή) αποτελεί «φυσική προέκταση» της Ανατολίας, ενώ επιπλέον θεωρούσε ότι το Αιγαίο αποτελεί κλειστή θάλασσα, συνεπώς εξαιρείτο από τις γενικές ρυθμίσεις που προέβλεπε η σύμβαση. Παράλληλα, η στάση της ήταν αρνητική απέναντι σε προσφυγή για διαιτησία στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης, όπως πρότεινε η ελληνική πλευρά, βάσει του επιχειρήματος ότι δεν είχε υπογράψει τη Σύμβαση της Γενεύης του 1958, συνεπώς δεν δεσμευόταν.⁴

Αντίθετα, η ελληνική πλευρά προέβαλε τα επιχειρήματα ότι στο Αιγαίο πρέπει να εφαρμοστεί η αρχή της ίσης απόστασης μεταξύ των ελληνικών νησιών του Αν. Αιγαίου και των τουρκικών ακτών στην Ανατολία. Επίσης, τόνισε ότι πρέπει να θεωρηθεί ότι αυτά διαθέτουν δική τους υφαλοκρηπίδα, κάτι που αρνήθηκε κατηγορηματικά η τουρκική πλευρά τονίζοντας την εγγύτητα τους από τις ακτές της

³ Σχετικά με τον ορισμό της υφαλοκρηπίδας βλ. Συνθήκη της Γενεύης του 1958 περί Υφαλοκρηπίδας, καθώς και Σύμβαση για το Δίκαιο της Θάλασσας του 1982 (αρ.76, παρ.1).

⁴ Αξίζει να σημειωθεί ότι η Τουρκία δεν υπέγραψε ούτε τη Σύμβαση του 1982 πιθανώς για λόγους που σχετίζονταν με το δικαίωμα επέκτασης των χωρικών υδάτων στα 12 μίλια που αποκτούσε σύμφωνα με τις διατάξεις της η Ελλάδα.

Ανατολίας. Αξίζει πάντως να τονιστεί σε αυτό το σημείο ότι το ζήτημα της υφαλοκρηπίδας κατά τη σημερινή εποχή έχει αποκτήσει ακόμη μεγαλύτερη σημασία, γιατί συνδέεται με την έννοια της Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης (ΑΟΖ) που αφορά συγκεκριμένα το δικαίωμα του παράκτιου κράτους στην οικονομική εκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών πηγών του βυθού και του υπεδάφους.⁵

Η Τουρκία από το 1974 και έπειτα σε γενικές γραμμές επιδίωξε συστηματικά την αμφισβήτηση της ελληνικής υφαλοκρηπίδας, κατόπιν της ΑΟΖ και ακολούθως του δικαιώματος της επέκτασης των ελληνικών χωρικών υδάτων από 6 σε 12 ναυτικά μίλια απειλώντας την Ελλάδα ανοικτά με πόλεμο, θεωρώντας μία τέτοια πιθανή κίνηση σαν αιτία πολεμικής σύρραξης μεταξύ τους (*casus belli*), απειλή που επισήμως διατηρεί μέχρι και σήμερα αρνούμενη να την αποσύρει παρά τις αιτήσεις εκ μέρους της ελληνικής πλευράς (Συρίγος, 2015: 254), (Νέδος (2017), <http://www.kathimerini.gr>) {14 Οκτωβρίου 2017}.⁶ Ως δικαιολογία απέναντι σε αυτή την επιθετική διακήρυξη η Άγκυρα προέβαλε το επιχείρημα ότι, αν η Ελλάδα προχωρούσε ποτέ στην επέκταση των χωρικών της υδάτων, τότε οι περιοχές της ανοικτής θάλασσας (διεθνών υδάτων) στο Αιγαίο θα περιορίζονταν μόλις στο 20% της συνολικής έκτασης του με αποτέλεσμα την ανεπανόρθωτη βλάβη των συμφερόντων της στην περιοχή, δεδομένου ότι θα αποκλείονταν οι ακτές της Ανατολίας από τα διεθνή ύδατα. Η ελληνική θέση απέναντι στη διακήρυξη της Άγκυρας κατά το διάστημα 1974-2008 υπήρξε γενικά σταθερή ως προς τη διατήρηση του δικαιώματος της επέκτασης των ναυτικών μιλίων, χωρίς βέβαια να προχωρήσει ποτέ στην άσκηση του. Η επιλογή της Ελλάδας να μην προχωρήσει στην άσκηση του δικαιώματός της, ωστόσο, δεν απέτρεψε την πρόκληση κρίσεων και θερμών επεισοδίων με την Τουρκία (1976, 1987, 1996). Πρέπει να σημειωθεί ότι οι δύο πλευρές διαφωνούσαν και ως προς το θέμα της διαπραγμάτευσης για τα σχετικά αυτά ζητήματα, καθώς η μεν ελληνική πλευρά επιθυμούσε λύση για κάθε θέμα ξεχωριστά και η Τουρκία συνολική λύση για όλα τα θέματα, όπως προαναφέρθηκε, στοιχείο που πάντα επιβάρυνε τις διμερείς σχέσεις. Η διάσταση στις απόψεις μεταξύ των δύο χωρών αποτυπώθηκε καθ' όλη τη διάρκεια των διμερών επαφών σχετικά με τα ζητήματα του Αιγαίου ουσιαστικά μέχρι και τις ημέρες μας. Αξίζει να σημειωθεί ότι

⁵ Η ΑΟΖ ως έννοια ορίστηκε στη Σύμβαση του Μοντέγκο Μπέυ του 1982 που έχει υπογραφεί από την Ελλάδα, αλλά όχι και από την Τουρκία.

⁶ Η τουρκική βουλή καθιέρωσε επίσημα το *casus belli* στις 31 Μαΐου 1995 μέσω της εξουσιοδότησης στην κυβέρνηση να λάβει τα απαραίτητα μέτρα σε περίπτωση που η Ελλάδα καθιερώσει τα 12 ν.μ. στο Αιγαίο (Παπανικολόπουλος (2016), <http://www.paratiritis-news.gr> { 12 Μαρτίου 2016}).

ο Γ. Παπανδρέου μετά την εκλογή του ως πρωθυπουργού τον Οκτώβριο του 2009 επισκέφθηκε επίσημα τη Τουρκία, όπου και προέβαλε –μεταξύ άλλων- σαν θέμα συζήτησης θέματα, όπως η οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας των δύο χωρών, η πρόσβαση της Τουρκίας στην ανοικτή θάλασσα, οι αποκαλούμενες από την Άγκυρα «γκρίζες ζώνες», όπως επίσης και το δικαίωμα της γείτονας χώρας στην εκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών πηγών του Αιγαίου. Μάλιστα, όπως δήλωσε, η ελληνική κυβέρνηση ήταν πρόθυμη να συζητήσει και την πιθανότητα προσφυγής από κοινού στο Διεθνές Δικαστήριο για διαιτησία, αν δεν βρισκόταν λύση μέσω των διμερών διαπραγματεύσεων που θα διεξάγονταν προηγουμένως (Raptopoulos στο Litsas & Tziampiris, 2016: 124).

Η απάντηση της τουρκικής ηγεσίας υπήρξε γραπτή και θετική ως προς τα θέματα που τέθηκαν από αυτή. Παρόλο αυτά, στην ουσία της επαναλάμβανε την πάγια θέση της για διεξαγωγή διμερών επαφών σχετικά με το σύνολο των θεμάτων που τέθηκαν στο τραπέζι από τον Έλληνα Πρωθυπουργό και όχι για κάθε ένα ξεχωριστά, δείγμα της απροθυμίας της να μεταβάλει σε σημαντικό βαθμό τη στάση της.⁷ Το μόνο θετικό που ίσως εξυφαινόταν από την απάντηση αυτή ήταν η προθυμία που προβαλλόταν από τον Τούρκο Πρωθυπουργό για πιο ταχείες διαπραγματεύσεις επί όλων των ζητημάτων, κάτι που βέβαια δεν μετουσιώθηκε περαιτέρω σε πράξεις, όπως φάνηκε και στη συνέχεια. Θα πρέπει να σημειωθεί σε αυτό το σημείο ότι την ίδια περίοδο η ελληνική πλευρά είχε να αντιμετωπίσει –εκτός της οξείας οικονομικής κρίσης που είχε αρχίσει να εμφανίζεται έντονα στο εσωτερικό της χώρας- και τη δυσμενή συγκυρία το σταδιακό «πάγωμα» της ενταξιακής πορείας της Τουρκίας στην Ε.Ε. Αυτό το στοιχείο πιθανώς να συνετέλεσε στην πιο αδιάλλακτη στάση της Άγκυρας απέναντι στην Ελλάδα, καθώς μέχρι εκείνη την εποχή η αναμονή της εξέλιξης σχετικά με την πορεία των διαπραγματεύσεων ένταξης στην Ε.Ε. αποτελούσε κίνητρο για μία λιγότερη προκλητική στάση εκ μέρους της.

Σε κάθε περίπτωση, οι επαφές μεταξύ των δύο πλευρών συνεχίσθηκαν περαιτέρω και ο τούρκος πρωθυπουργός επισκέφτηκε την Αθήνα τον Μάιο του 2010 συνοδευόμενος από πλήθος επιχειρηματιών, όπου μαζί με τον έλληνα ομόλογό του

⁷ Σχετικά με την επιστολή του T. Erdoğan βλ. Wikileaks, 09ANKARA1637, 16 November 2009, 11:27, «Subject: Turkey's letter to Greece: Dear George», όπως αναφέρεται στο Συρίγος, 2015:696, π.5.

συμφώνησαν στη σύσταση Ανώτατου Συμβουλίου μεταξύ των δύο χωρών.⁸ Παρά τις βαρύγδουπες κοινές ανακοινώσεις, ωστόσο, σχετικά με την αμοιβαία πρόθεση επίλυσης των ζητημάτων της υφαλοκρηπίδας και των υπόλοιπων θεμάτων στο Αιγαίο, τελικά δεν υπήρξε κάποια θεαματική εξέλιξη σε αυτά τα θέματα. Την ίδια εποχή, παράλληλα, η διαπραγματευτική θέση της ελληνικής κυβέρνησης καθίστατο συνεχώς ασθενέστερη λόγω της εσωτερικής πολιτικής κρίσης που τελικά την οδήγησε σε πτώση τον Νοέμβριο του 2011 και την αντικατάστασή της με κυβέρνηση ευρύτερου σχηματισμού.⁹

Σε αυτό το σημείο, ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι η κυβέρνηση του Γ. Παπανδρέου είχε ήδη προχωρήσει με τον νόμο 4001/2011 στη διακήρυξη των θέσεων της σχετικά με το ζήτημα της υφαλοκρηπίδας σύμφωνα με τις αρχές της Σύμβασης του 1982, την οποία η Ελλάδα επικύρωσε οριστικά το 1995. Συγκεκριμένα, στο νόμο γινόταν ρητή αναφορά στο θέμα του καθορισμού της υφαλοκρηπίδας, η οποία ορίστηκε στην απόσταση έως 200 μιλίων από τις ακτές, ενώ παράλληλα για πρώτη φορά έγινε μνεία στην πρόθεση κήρυξης αποκλειστικής οικονομικής ζώνης από την Ελλάδα στο ευρύτερο μέλλον και αφού προηγείτο συνεννόηση με τα γειτονικά κράτη (Συρίγος, 2008: 739). Σε περίπτωση διαφωνίας με κάποιο κράτος, είτε ως προς την υφαλοκρηπίδα είτε ως προς την ΑΟΖ, η χώρα μας θα ακολουθούσε την αρχή της ίσης γραμμής. Τη συγκεκριμένη αρχή ωστόσο δεν αποδέχεται η Τουρκία στην περίπτωση του Αιγαίου, όπως προαναφέρθηκε, καθώς ουσιαστικά δεν τη συμφέρει, προβάλλοντας το επιχείρημα ότι αυτό δεν υπάγεται σε αυτό το καθεστώς, αλλά ότι αποτελεί ημίκλειστη θάλασσα.

Άμεσο επακόλουθο του ασταθούς πολιτικού σκηνικού στην Ελλάδα μετά την αλλαγή κυβέρνησης, ωστόσο, υπήρξε η προσωρινή αδρανοποίηση των διαπραγματεύσεων ως προς τα ζητήματα του Αιγαίου με την γείτονα χώρα, η οποία βέβαια τουλάχιστον επισήμως επέμεινε τουλάχιστον ως προς το θέμα της οικονομικής σύσφιξης των σχέσεών της με την Ελλάδα μέσω της πραγματοποίησης επενδύσεων εκ μέρους τουρκικών εταιρειών σε πολλούς τομείς, όπως ο τουρισμός και η αγορά του φυσικού αερίου (Raptopoulos στο Litsas & Tziampiris, 2016: 131). Θα άξιζε να σημειωθεί βέβαια ότι οι ηγεσίες των δύο κρατών κατά την περίοδο 2012-

⁸ Την υπογραφή της συμφωνίας της 14^{ης} Μαΐου 2010 ακολούθησε η υπογραφή 21 συμφωνιών συνολικά μεταξύ των δύο χωρών με περιεχόμενα οικονομικά και εκπαιδευτικά θέματα.

⁹ Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι από τον Μάιο του 2010 μέχρι τον Ιούλιο του 2011 έγιναν 26 συναντήσεις με τη τουρκική ηγεσία χωρίς αποτέλεσμα.

2014 και μετά τον σχηματισμό της νέας κυβέρνησης (Α. Σαμαρά-Ε. Βενιζέλου) δραστηριοποιήθηκαν εκ νέου και με άξονα κυρίως την οικονομική συνεργασία δεσμεύτηκαν για τη συνέχιση του διαλόγου σε θέματα που απασχολούν τις τελευταίες δεκαετίες τις δύο χώρες, όπως τα ζητήματα του Αιγαίου και το Κυπριακό. Ακόμη, όμως, και σε αυτή την περίπτωση δεν υπήρξε περαιτέρω εξέλιξη σε αυτά τα θέματα, καθώς καμία πλευρά δεν επιθυμούσε να δεσμευτεί προκειμένου να προχωρήσει σε μία κίνηση που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί από την άλλη προς όφελός της σε διπλωματικό επίπεδο.

Η ελληνική πλευρά δεν άλλαξε σε σημαντικό βαθμό τη στάση της απέναντι στη Τουρκία ως προς τις διαφορές στο Αιγαίο ακόμη και μετά την εκλογή της νέας κυβέρνησης υπό τον Α. Τσίπρα στα τέλη Ιανουαρίου 2015. Τις ήδη περίπλοκες σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών επιβάρυναν περαιτέρω τα εσωτερικά πολιτικά προβλήματα που αντιμετώπιζε η Τουρκία και ιδιαίτερα το αποτυχημένο πραξικόπημα ανατροπής του προέδρου της χώρας T. Erdoğan. Το γεγονός αυτό είχε σαν συνέπεια να τεθούν και για την γείτονα χώρα τα ζητήματα με την Ελλάδα σε δεύτερη μοίρα, χωρίς βέβαια να μεταβληθούν οι πάγιες θέσεις της για το Αιγαίο και για ύπαρξη «γκρίζων ζωνών» (Γμια), σύμφωνα με πρόσφατες δηλώσεις του υπουργού εξωτερικών, M.Cavusoğlu. Σε αυτές τις δηλώσεις ήταν φυσικό να απαντήσει ο Έλληνας Υπουργός Εξωτερικών που αρνήθηκε τη βασιμότητα των τουρκικών διεκδικήσεων και εξέφρασε την αποφασιστικότητα της χώρας να προστατεύσει την εδαφική της ακεραιότητα (<http://www.protothema> {11 Οκτωβρίου 2017}). Σε κάθε περίπτωση, μπορεί κανείς να συμπεράνει ότι οι δύο χώρες διαφωνούν όχι μόνο ως προς το θέμα της ύπαρξης εκκρεμών ζητημάτων στο Αιγαίο, αλλά και ως προς το ποια θα πρέπει να περιλαμβάνονται στις συζητήσεις μεταξύ Αθήνας και Άγκυρας. Η ελληνική πλευρά, ωστόσο, έχει ξεκαθαρίσει ότι για αυτήν υφίσταται μόνο το ζήτημα της οριοθέτησης υφαλοκρηπίδας, την οποία διατίθεται να ρυθμίσει είτε μέσω διμερών διαπραγματεύσεων με την Τουρκία, είτε μέσω κοινής προσφυγής σε διεθνές διαιτητικό όργανο (Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης), αν δεν προκύψει λύση προηγουμένως από τις συζητήσεις. Αυτή η διάσταση απόψεων αποτελεί ένα στοιχείο που δεν φαίνεται μέχρι στιγμής να μπορεί να ξεπεραστεί με τα υπάρχοντα δεδομένα στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και τα διαφορετικά συμφέροντα Ελλάδας και Τουρκίας. Συμπερασματικά, καμία από τις δύο πλευρές δεν φαίνεται πρόθυμη να επιθυμεί να διαταράξει το υπάρχον status quo, καθώς σε διαφορετική περίπτωση

μπορεί να «ανοίξει» ο ασκός του Αιόλου με απρόβλεπτες και ίσως ανεξέλεγκτες εξελίξεις.

2.2 ΕΝΑΕΡΙΟΣ ΧΩΡΟΣ- ΕΛΕΓΧΟΣ ΕΝΑΕΡΙΑΣ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ

Ένα άλλο ζήτημα που προέκυψε μετά τα γεγονότα του 1974 και τη ραγδαία επιδείνωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων ήταν η αμφισβήτηση εκ μέρους της Άγκυρας τμήματος του ελληνικού εναέριου ελέγχου του Αιγαίου. Θα πρέπει να τονιστεί σε αυτό το σημείο ότι η Ελλάδα θέσπισε τα όρια του εθνικού εναέριου χώρου της το 1931 προσδιορίζοντάς τα στα 10 ν.μ¹⁰. Ωστόσο, η Τουρκία –πιθανώς στα πλαίσια της αναθεωρητικής της πολιτικής στο Αιγαίο μετά το 1974- προχώρησε στην αμφισβήτηση της περιοχής του ελληνικού εναέριου χώρου ζητώντας με τηλεγράφημα της στην ελληνική Υπηρεσία Πολιτικής Αεροπορίας να περιορίσει τον χώρο δικαιοδοσίας της (FIR Αθηνών) στα 6 μίλια, όσο είναι δηλαδή και τα όρια της αιγιαλίτιδας ζώνης της χώρας, συνδέοντας με αυτόν τον τρόπο το δίκαιο της θάλασσας με εκείνο του αέρα (Ροζάκης κ.ά., 1988: 354).¹¹ Από τη στιγμή εκείνη και έπειτα σηματοδοτείται η συστηματική παραβίαση του εθνικού εναέριου χώρου από τουρκικά μαχητικά αεροσκάφη που αντιμετωπίζονται με αναχαιτίσεις από ελληνικά αεροσκάφη κυρίως σε περιοχές του Ανατολικού Αιγαίου, όπως μεταξύ Σαμοθράκης-Λήμνου και Λέσβου-Χίου. Αυτή η τακτική της Άγκυρας βέβαια έχει προκαλέσει προβλήματα όχι μόνο στις σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών, αλλά έχει οδηγήσει περαιτέρω και σε επιπλοκές στα πλαίσια της συμμαχίας του ΝΑΤΟ, δεδομένου ότι Ελλάδα και Τουρκία αποτελούν μέλη της (Σαζανίδης, 1987: 40). Τα επιχειρήματα της ελληνικής πλευράς περί μη σύνδεσης των κανόνων για τη θάλασσα και τον αέρα δεν πτόησαν την Άγκυρα που σε αρκετές περιπτώσεις επιχείρησε μονομερώς τη δέσμευση περιοχών του Αιγαίου για στρατιωτικές ασκήσεις χωρίς φυσικά να ζητήσει προηγουμένως την έγκριση της Ελλάδας.¹² Με αυτόν τον τρόπο, ωστόσο έχει αφήσει υπόνοιες ότι ουσιαστικά δεν αναγνωρίζει το δικαίωμα της Ελλάδας στο να ασκεί πλήρως την κυριαρχία της σε αυτές τις περιοχές.

¹⁰ Π.Δ. 6/18 Σεπτεμβρίου 1931.

¹¹ Η πρώτη Ειδοποίηση προς Αεροπόρους που εξέδωσε η Τουρκία με την οποία αμφισβητούσε την περιοχή αρμοδιότητας του FIR Αθηνών στο Ανατολικό Αιγαίο εκδόθηκε στις 6 Αυγούστου 1974, δηλαδή μεταξύ της πρώτης και δεύτερης φάσης της εισβολής της στην Κύπρο (NOTAM 714).

¹² Η Ελλάδα στηρίζει τα επιχειρήματά της στη Σύμβαση του Παρισιού του 1919 (αρ.1, παρ.2), καθώς και στη Σύμβαση του Σικάγο του 1944, όπου ρυθμίστηκαν οι κανόνες για τη διεθνή αεροπλοΐα.

Όπως υποστηρίζουν πολλοί μελετητές οι συχνές παραβιάσεις του εθνικού εναέριου χώρου από τα τουρκικά αεροσκάφη αποτελούν πολύ σοβαρές ενέργειες, καθώς εντάσσονται ευρύτερα σε μία πολιτική αμφισβήτησης του ελέγχου του Αιγαίου από τη Τουρκία που επιπρόσθετα διεκδικεί τον έλεγχο έρευνας και διάσωσης στις αμφισβητούμενες από την ίδια περιοχές (Ροζάκης κ.ά, 1988: 418-419). Απέναντι σε μία τέτοια αμφισβήτηση δεν θα ήταν δυνατό να υποχωρήσει καμία ελληνική κυβέρνηση, δεδομένου ότι με αυτό τον τρόπο θα υπονομευόταν έμμεσα η κυριαρχία της στα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου με απρόβλεπτες συνέπειες για το μέλλον. Βέβαια, θα πρέπει να σημειωθεί ότι την αρχική άκαμπτη στάση των κυβερνήσεων κατά τις δεκαετίες 1970- 1990 ακολούθησε μία πιο «ευέλικτη» πολιτική μετά το 2000, μέσω της εκχώρησης τμημάτων αρμοδιότητας του FIR Αθηνών στο Ανατολικό Αιγαίο -που βρίσκονται σε διεθνή εναέριο χώρο- στη τουρκική αεροπορία προκειμένου αυτή να προχωρήσει σε ασκήσεις, υπό τον όρο ότι θα υποβληθεί προηγουμένως αίτημα στις ελληνικές αρχές (Συρίγος, 2015: 291), (Τριάντης (2016) <http://www.huffingtonpost.com> {3 Οκτωβρίου 2017}). Αυτή η τακτική, ωστόσο, δεν σήμαινε ότι η Αθήνα παραχωρούσε τον μόνιμο έλεγχο αυτών των περιοχών στην τουρκική αεροπορία, αλλά είχαν χαρακτήρα προσωρινών παραχωρήσεων στα πλαίσια της συμμαχίας του NATO, στο οποίο συμμετέχουν και οι δύο χώρες σαν μέλη.

Παρά την κίνηση «καλής θέλησης» εκ μέρους της ελληνικής πλευράς οι τουρκικές παραβιάσεις συνεχίστηκαν, ενώ παράλληλα προέκυψαν και ζητήματα σχετικά με διάσωση ναυαγών σε περιοχές του FIR Αθηνών που αμφισβητεί η Άγκυρα (Φαρμακονήσι, Πρασονήσια κ.ά), όπως φαίνεται από σχετικά συμβάντα που έλαβαν χώρα τον Ιούνιο και Αύγουστο του 2012. Η ελληνική κυβέρνηση δεν θέλησε να αντιδράσει περαιτέρω σε αυτά τα περιστατικά, όπως επίσης ούτε και στην αποκάλυψη του τουρκικού σχεδίου «Βαριοπούλα» που στόχευε στην ανατροπή της κυβέρνησης του T. Erdoğan. Ο στόχος αυτός, όπως προβλεπόταν σε αυτό το σχέδιο, θα επιτυγχανόταν –μεταξύ άλλων- μέσω της πρόκλησης θερμού επεισοδίου και κατόπιν της κατάληψης ελληνικών νησιών του Ανατολικού Αιγαίου που βρίσκονται στις θεωρούμενες από την Άγκυρα ως «γκρίζες ζώνες» λόγω των αμφισβητήσεων της σε υφαλοκρηπίδα και FIR. Και σε αυτή την περίπτωση η ελληνική κυβέρνηση προτίμησε να αγνοήσει τα σχετικά δημοσιεύματα και να περιοριστεί σε διαβήματα διαμαρτυρίας για τις παραβιάσεις των τουρκικών πολεμικών αεροσκαφών προς το

Υπουργείο Εξωτερικών της γείτονας χώρας, τακτική που ακολουθήθηκε -σε γενικές γραμμές- καθ' όλη την περίοδο 2009-2016. Επίσης σταθερή ήταν η απάντηση της Άγκυρας περί ύπαρξης «γκρίζων ζωνών» στο Αιγαίο που θα έπρεπε να περιληφθούν –σύμφωνα με την ίδια- στον έλεγχο του FIR Istanbul. Αυτό το ζήτημα βέβαια αντίθετα δεν υφίσταται για την ελληνική πλευρά, όπως προαναφέρθηκε, με αποτέλεσμα η κατάσταση ουσιαστικά να οδηγηθεί σε αδιέξοδο. Θα άξιζε βέβαια να σημειωθεί ότι ειδικά κατά την περίοδο πριν την εκδήλωση του αποτυχημένου πραξικοπήματος (Ιούλιος 2016) σημειώθηκε μπαράζ παραβιάσεων του ελληνικού εναέριου χώρου από τουρκικά αεροσκάφη. Αυτό το φαινόμενο πιθανώς θα μπορούσε να ερμηνευθεί σαν προσπάθεια διοχέτευσης της πολιτικής κρίσης από το εσωτερικό της τουρκικής πολιτικής σκηνής στο Αιγαίο, όπως υποστηρίζεται κατά μία εκδοχή (Συρίγος, 2015: 797). Η ελληνική κυβέρνηση σε κάθε περίπτωση διατήρησε την πάγια θέση της περί μη ύπαρξης για την ίδια θέματος αρμοδιότητας του FIR Αθηνών στο Αιγαίο χωρίς μεταβολές. Η μη υπαναχώρηση από τις θέσεις της αποτελεί επί της ουσίας μονόδρομο για την ελληνική πλευρά δεδομένου ότι ενδεχόμενη υποχώρηση στις τουρκικές απαιτήσεις για παραχώρηση του εναέριου ελέγχου των ανατολικών νησιών θα δημιουργήσει ενδεχομένως μελλοντικά πρόβλημα και στην χερσαία προστασία τους σε περίπτωση τουρκικής επίθεσης σε αυτά. Παρά ταύτα κάποιοι μελετητές θεωρούν ότι οι παραβιάσεις αποτελούν έναν μέσο άσκησης έμμεσης «πίεσης» προς την Ελλάδα προκειμένου αυτή να αναγκαστεί να προχωρήσει σε παραχωρήσεις που επιθυμεί η Άγκυρα σε άλλα θέματα που αυτή κρίνει ως σπουδαιότερα, όπως η υφαλοκρηπίδα και η ΑΟΖ (Μάζης 2011: 124). Συνεπώς αν βρισκόταν υποθετικά λύση στο ζήτημα της υφαλοκρηπίδας, η Τουρκία θα μπορούσε να υποχωρήσει στο ζήτημα της δικαιοδοσίας των FIR και γενικότερα του εναέριου ελέγχου του Αν. Αιγαίου.

Συμπερασματικά, όπως γίνεται κατανοητό από τα παραπάνω, το θέμα του εναέριου ελέγχου περιοχών του Αιγαίου ανήκει στο ήδη αρκετά περιπλεγμένο σύμπλεγμα των ελληνοτουρκικών σχέσεων που εξακολουθεί να επιβαρύνει το κλίμα ανάμεσα στις δύο χώρες χωρίς να φαίνεται προοπτική επίλυσης σε σύντομο χρονικό διάστημα, αν δεν προηγηθεί λύση των υπόλοιπων ζητημάτων .

2.3 ΖΗΤΗΜΑ ΑΠΟΣΤΡΑΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΩΝ ΝΗΣΩΝ ΤΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ

Επιπρόσθετα στις παραπάνω αναφερόμενες διεκδικήσεις η Τουρκία προβάλλει ήδη από το 1973-1974 την αξίωση της απόσυρσης των ελληνικών στρατευμάτων από τα νησιά του Αν. Αιγαίου (Λήμνο, Σαμοθράκη, Χίο, Λέσβο, Σάμο και Δωδεκάνησα) επικαλούμενη σχετικό όρο που υπάρχει στο κείμενο της Συνθήκης της Λωζάννης (άρθρα 12-13) και αντίστοιχα της Συνθήκης των Παρισίων σχετικά με το προβλεπόμενο καθεστώς αποστρατικοποίησης που τα διέπει (άρθρο 14). Αξίζει να σημειωθεί ότι η Ελλάδα είχε αρχίσει να ενισχύει την άμυνα των ανατολικών της νησιών κυρίως μετά τα γεγονότα του 1974 επικαλούμενη το δικαίωμά της στην ασφάλεια¹³, δεδομένου ότι η γειτονική χώρα συγκρότησε τον Απρίλιο του 1975 την Δ' Στρατιά της ή αλλιώς αποκαλούμενη «Στρατιά του Αιγαίου» με έδρα τη Σμύρνη, δημιουργώντας με αυτόν τον τρόπο μία εύλογη αίσθηση απειλής και άσκησης έμμεσης πίεσης στην ελληνική πλευρά σχετικά με τις προθέσεις της για ενδεχόμενη αποβατική ενέργεια και κατάληψη ενός ελληνικού νησιού, αν ποτέ ξεσπάσει πολεμική σύρραξη (Ροζάκης κ.ά., 1988: 425). Η Ελλάδα φυσικά δεν ενέδωσε στις τουρκικές αιτιάσεις περί παραβίασης του όρου της αποστρατικοποίησης, επικαλούμενη από την πλευρά της ότι το καθεστώς των νησιών του Αν. Αιγαίου συνδέεται με εκείνο των Στενών του Ελλησπόντου, το οποίο άλλαξε με τη συνθήκη του Μοντρέ (1936)¹⁴. Συνεπώς, εφόσον μεταβλήθηκε το καθεστώς των Στενών και δόθηκε ο πλήρης και στρατιωτικός έλεγχός τους στη Τουρκία, αντίστοιχα θα πρέπει να θεωρηθεί δεδομένο το δικαίωμα της ελληνικής πλευράς να εξοπλίσει στρατιωτικά τα νησιά της, βάσει της σύνδεσης των καθεστώτων των δύο περιοχών, όπως προκύπτει έμμεσα από το κείμενο της Συνθήκης της Λωζάννης.

Αυτή την άποψη δεν δέχεται η Τουρκία που θέτει διαρκώς στην ατζέντα της το θέμα της αποστρατικοποίησης των νησιών που συνορεύουν με τις ακτές της Ανατολίας με πρόφαση τη δική της ασφάλεια. Η αξίωση περί αποστρατικοποίησης συνδέεται άμεσα με το ζήτημα των «γκρίζων» ζωνών κυριαρχίας σε βραχονησίδες του Αιγαίου -κυρίως στα Δωδεκάνησα-, το οποίο αποτελεί ένδειξη η γειτονική χώρα ασκεί σαφώς αναθεωρητική πολιτική (Συρίγος, 2015: 763), (Μπίτσιος (2016) <http://www.kathimerini.gr> {28 Σεπτεμβρίου 2017}). Θα άξιζε σε αυτό το σημείο να

¹³ Το συγκεκριμένο δικαίωμα προβλέπεται στο άρθρο 51 του Χάρτη του ΟΗΕ (1945).

¹⁴ Με τη συγκεκριμένη συνθήκη το καθεστώς αποστρατικοποίησης και διεθνούς ελέγχου των Στενών καταργήθηκε και δόθηκε ο πλήρης έλεγχός τους στη Τουρκία.

σημειωθεί ότι ειδικά στην περίπτωση των Δωδεκανήσων το καθεστώς της αποστρατικοποίησης τέθηκε μέσω της Συνθήκης των Παρισίων μεταξύ των Συμμάχων και της Ιταλίας, η οποία μεταβίβασε ως ηττημένη την κυριαρχία της επί των νήσων στην Ελλάδα, ενώ αντίθετα η Τουρκία δεν ήταν συμβαλλόμενη στην εν λόγω συνθήκη, καθώς είχε παραμείνει ουδέτερη στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Ωστόσο, παρά την πάγια άρνηση της Ελλάδας να συζητήσει το θέμα αυτό, η τουρκική ηγεσία επιμένει χαρακτηριστικά επίμονα στην αξίωσή της προχωρώντας - ακόμη και πρόσφατα- στην έκδοση NOTAM (αεροπορικών οδηγιών), όπου τονίζεται η θέση της σχετικά με την «παραβίαση» της συμβατικής υποχρέωσης της χώρας μας για αποστρατικοποίηση των νησιών του Αν. Αιγαίου.¹⁵ Για την ελληνική πλευρά επισήμως, βέβαια, όπως προαναφέρθηκε, το ζήτημα που προσπαθεί η Άγκυρα να προβάλλει δεν υφίσταται. Θα πρέπει να σημειωθεί, ωστόσο, ότι το εν λόγω ζήτημα πλέον δεν έχει τη βαρύτητα των πρώτων δεκαετιών μετά το 1974 και έχει υποσκελιστεί σε σημασία από άλλα, όπως εκείνο της οριοθέτησης της ΑΟΖ, δεδομένων των οικονομικών προεκτάσεων της τελευταίας.

Το ζήτημα της αποστρατικοποίησης των νησιών του ανατολικού Αιγαίου πάντως επανήλθε στο προσκήνιο της επικαιρότητας εκ νέου και έμμεσα μέσω της γνωστής δήλωσης του Τούρκου Προέδρου για την Συνθήκη της Λωζάννης και τη μη εκπλήρωση των τουρκικών εθνικών στόχων (Περπιράκη (2016), <http://www.huffingtonpost.gr> {23 Σεπτεμβρίου 2017}). Επί της ουσίας η δήλωση αυτή υπονοούσε ότι η εγγύτητα των νησιών αυτών από τις ακτές της Ανατολίας θα σήμαινε αυτομάτως την συμπερίληψή τους στην τουρκική επικράτεια, στοιχείο που ενισχύει τους φόβους της Αθήνας ότι η ηγεσία της Άγκυρας δεν έχει αποσύρει οριστικά το ενδιαφέρον της από την περιοχή του Αν. Αιγαίου (Συρίγος, 2015:790). Υπό αυτή την έννοια η Ελλάδα είναι αναγκασμένη να διατηρεί σημαντικό αριθμό στρατευμάτων στα εν λόγω νησιά για λόγους εθνικής ασφαλείας.

¹⁵ Συγκεκριμένα, η Τουρκία εξέδωσε τις NOTAM A 4232 και A4233/16 με αφορμή τη διεξαγωγή ασκήσεων της ελληνικής πολεμικής αεροπορίας στις περιοχές της Χίου και της Ρόδου.

2.4 ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑΣ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ

Μεταξύ των θεμάτων που περιλαμβάνονταν διαχρονικά στην ατζέντα των διμερών σχέσεων Ελλάδας και Τουρκίας ήταν το καθεστώς παραμονής του Οικουμενικού Πατριαρχείου στην Κωνσταντινούπολη, καθώς και της ελληνικής μειονότητας στην γειτονική χώρα (Κωνσταντινούπολη, Ίμβρος, Τένεδος), η ιδιαίτερη νομική φύση των οποίων προβλεπόταν σύμφωνα με τη συνθήκη της Λωζάννης. Όπως είναι γνωστό, η ελληνική μειονότητα υπέστη σειρά διώξεων εκ μέρους των τουρκικών κυβερνήσεων από το 1923 μέχρι και το 1974 με αποτέλεσμα τη συρρίκνωση της μόλις σε λίγες χιλιάδες σήμερα. Είναι γενικά παραδεκτό πλέον το γεγονός ότι η μειονότητα χρησιμοποιήθηκε σαν μοχλός πίεσης εκ μέρους της Τουρκίας προς την Ελλάδα, όταν ανέκυπταν σοβαρές διαφορές μεταξύ τους, όπως αποδείχτηκε κατά τη διάρκεια διάφορων στιγμών έντασης μεταξύ των δύο χωρών λόγω του Κυπριακού. Ωστόσο, παρά τον δραστικό περιορισμό του αριθμού των μελών της μειονότητας στην γειτονική χώρα συνεχίζουν να υφίστανται ακόμη σχετικά εκκρεμή ζητήματα, όπως η τύχη των περιουσιών πολλών ομογενών, οι οποίες εγκαταλείφθηκαν υπό συνθήκες πίεσης, όπως επίσης και άλλα θέματα που σχετίζονται πιο στενά με το Οικουμενικό Πατριαρχείο και τον διεθνή χαρακτήρα της νομικής του φύσης, η οποία αμφισβητείται ακόμη και σήμερα από το τουρκικό κράτος (Ελις (2010), <http://www.kathimerini.gr> {23 Σεπτεμβρίου 2017}).

Αξίζει να σημειωθεί ότι το Οικουμενικό Πατριαρχείο παρέμεινε –βάσει της Συνθήκης της Λωζάννης- στην Κωνσταντινούπολη λόγω του διεθνούς του κύρους και της ιστορικής σύνδεσής του με την άλλοτε πρωτεύουσα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Η Τουρκία αποδέχτηκε αυτό το γεγονός με διάφορους περιορισμούς, όπως τον όρο βάσει του οποίου όλοι οι εκλόγιμοι υποψήφιοι του πατριαρχικού θρόνου θα έπρεπε να είναι Τούρκοι πολίτες (Συρίγος, 2015: 107). Ωστόσο, τόσο η σταδιακή συρρίκνωση της ελληνικής μειονότητας, όσο και η απαγόρευση της λειτουργίας της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης από το 1971, έχει κατά τα τελευταία χρόνια δημιουργήσει πρόβλημα τόσο ως προς την επάνδρωση του Πατριαρχείου, όσο και ως προς την εκλογή μελλοντικού Πατριάρχη, εφόσον δεν θα υπάρχουν υποψήφιοι που θα πληρούν τα απαιτούμενα κριτήρια που ορίζονται από τη Συνθήκη της Λωζάννης.

Τα εκκρεμή προβλήματα στο Αιγαίο μεταξύ των δύο χωρών, όπως και η ύπαρξη του Κυπριακού, κατά τις δεκαετίες 1970-1990, δεν επέτρεψαν στις ελληνικές κυβερνήσεις να ασχοληθούν πιο συστηματικά με αυτό το ζήτημα. Το ενδιαφέρον για την τύχη του Οικουμενικού Πατριαρχείου ωστόσο αναζωπυρώθηκε κατά τη δεκαετία του 2000, όταν πλέον αποσύρθηκε το βέτο της Ελλάδας ως προς την υποψηφιότητα προσχώρησης της Τουρκίας στην Ε.Ε., γεγονός που δημιούργησε νέες προσδοκίες σχετικά με πιθανή αλλαγή της στάσης της Τουρκίας στο ζήτημα αυτό. Είναι χαρακτηριστικό ότι το θέμα της στελέχωσης του Πατριαρχείου τέθηκε ανοικτά το 2009 από την κυβέρνηση του Γ. Παπανδρέου ενώπιον της τουρκικής ηγεσίας, όπου εκφράστηκε προβληματισμός σχετικά με τη μελλοντική του πορεία. Η απάντηση της Άγκυρας ήταν βέβαια αόριστη, ενώ παράλληλα έγινε η προσπάθεια να συνδεθεί το ζήτημα του Πατριαρχείου με εκείνο της εκλογής της θρησκευτικής ηγεσίας (των μουφτήδων δηλαδή) της μουσουλμανικής μειονότητας στη Δυτική Θράκη. Θα πρέπει να σημειωθεί σε αυτό το σημείο ότι το 2014 ο Τ. Erdoğan προχώρησε στην παραχώρηση τουρκικής υπηκοότητας σε μητροπολίτες από περιοχές που υπάρχουν στη δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου εκτός Τουρκίας προκειμένου να μην υπάρξει πρόβλημα μελλοντικά κατά τη διαδοχή του Πατριάρχη Βαρθολομαίου. Πιθανώς αυτή η κίνηση να περιλαμβάνεται στο ευρύτερο πλαίσιο της δημιουργίας θετικής εντύπωσης σε διεθνές επίπεδο για την Τουρκία, κάτι που ίσως να ισχύει επίσης αντίστοιχα και σε άλλες περιπτώσεις, όπου η ηγεσία της γειτονικής χώρας προχώρησε σε παραχωρήσεις προς το Πατριαρχείο και την ελληνική μειονότητα, όπως η παροχή άδειας ετήσιας λειτουργίας στην Παναγία Σουμελά από το 2010, καθώς και η επαναλειτουργία δημοτικού σχολείου στην Ίμβρο το σχολικό έτος 2013-2014 (<http://www.news247.gr> {10 Οκτωβρίου 2017}). Ωστόσο, οι παραπάνω κινήσεις «καλής θέλησης» της τουρκικής κυβέρνησης δεν συνοδεύτηκαν από την εκπλήρωση κάποιων πρόσθετων παραχωρήσεων, τις οποίες η ελληνική πλευρά επανέφερε στο τραπέζι των συζητήσεων από το 2009 και έπειτα, όπως η επαναλειτουργία της Σχολής της Χάλκης, η οποία παραμένει ακόμη και σήμερα κλειστή παρά τις εκκλήσεις όχι μόνο της χώρας μας, αλλά και άλλων φορέων, όπως η κυβέρνηση των ΗΠΑ που συνέστησε στην ηγεσία της Άγκυρας την παροχή σχετικής αδειάς στο Οικουμενικό Πατριαρχείο (Newsbomb, 2012, <http://www.newsbomb.gr> {2 Οκτωβρίου 2017}).¹⁶

¹⁶ Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι ακόμη και σήμερα η τουρκική ηγεσία δεν αποδέχεται τον

Από την πλευρά της η Τουρκία προσπάθησε να συνδέσει τις ελληνικές αξιώσεις για τη βελτίωση της κατάστασης της μειονότητας και του Πατριαρχείου στην Κωνσταντινούπολη αντίστοιχα με δικά της αιτήματα που σχετίζονται με τη μουσουλμανική μειονότητα στη Δυτική Θράκη, η οποία επίσης είχε εξαιρεθεί ρητά από την ανταλλαγή των πληθυσμών σύμφωνα με τη Συνθήκη της Λωζάννης. Κατά τα τελευταία χρόνια μάλιστα η ηγεσία της γειτονικής χώρας προσέθεσε στο «οπλοστάσιό» της μία νέα αξίωση που σχετίζεται με την αμφισβήτηση εκ μέρους της μουσουλμανικής ταυτότητας της μειονότητας, καθώς την χαρακτηρίζει πλέον ως τουρκική, όπως προκύπτει και από επίσημο έγγραφο του Υπουργείου Εξωτερικών της (<http://www.newsbomb.gr> {10 Οκτωβρίου 2017}). Παράλληλα, η Ελλάδα σε πολλές περιπτώσεις έχει κατηγορηθεί από την Άγκυρα για «χειραγώγηση» της μειονότητας μέσω του ορισμού φιλικών προς την ίδια προσώπων ως ιερωμένων (μουφτήδων), ενώ η ίδια επιθυμούσε την εκλογή άλλων προσώπων, πιθανώς πιο ευνοϊκών προς τις πολιτικές της. Η ύπαρξη παράλληλων και ανταγωνιστικών μεταξύ τους ιερατικών θεσμών στην «ευαίσθητη» περιοχή της Θράκης αποτελεί σίγουρα πρόβλημα για την ελληνική Πολιτεία που είναι ταυτόχρονα πάντα υποχρεωμένη να κρατά τις απαραίτητες ισορροπίες στο εσωτερικό της μουσουλμανικής μειονότητας, χωρίς παράλληλα να δίνει αφορμές για εκμετάλλευση από την γειτονική χώρα. Σε κάθε περίπτωση η ελληνική θέση είναι αντίθετη από την τουρκική, καθώς η ίδια αρνείται τον όρο «τουρκική» για τη μειονότητα επιμένοντας στον χαρακτηρισμό της ως μουσουλμανική, ενώ παράλληλα θεωρεί ότι το ζήτημα της επιλογής των μουφτήδων αποτελεί εσωτερικό της ζήτημα και δεν αφορά την γειτονική χώρα (Λαυρέντζος, 2013: 57-59). Συνεπώς, ο διορισμός των μουφτήδων από την ελληνική Πολιτεία είναι καθόλα νόμιμος και δεν μπορεί να τεθεί θέμα αμοιβαιότητας μεταξύ του τρόπου επιλογής τους με το ζήτημα της εκλογής του Οικουμενικού Πατριάρχη, όπως έχει εκφραστεί σαν επιχείρημα από κύκλους της Άγκυρας.

Τα ζητήματα που συνεχώς εγείρει η τουρκική ηγεσία κυρίως μετά το 2010 έχει οδηγήσει πολλούς μελετητές των ελληνοτουρκικών σχέσεων στο συμπέρασμα ότι για την Ελλάδα τίθεται άμεσο πρόβλημα αντιμετώπισης της αναθεωρητικής πολιτικής της γειτονικής χώρας στη Θράκη, καθώς θεωρούν ότι η παρεμβατικότητα αυτή αποτελεί επί της ουσίας τμήμα της ευρύτερης πολιτικής του νέο-οθωμανισμού,

οικουμενικό χαρακτήρα του Πατριαρχείου παρά την επιστροφή περιουσιακών του στοιχείων που είχαν παλαιότερα δημευτεί σαν αντίποινα για την πολιτική της Ελλάδας στο Κυπριακό (παραδείγματος χάρι το κτίριο του Ορφανοτροφείου της Πριγκήπου).

(Παπακωνσταντίνου (2013), <http://www.kathimerini.gr> {23 Σεπτεμβρίου 2017}), (Οικονομίδης (2013), <http://www.enet.gr> {21 Σεπτεμβρίου 2017}). Στην πράξη, ωστόσο η Ελλάδα δεν είχε ευρεία περιθώρια πιο δυναμικής αντίδρασης δεδομένων των πολύ σοβαρών οικονομικών προβλημάτων που αντιμετώπιζε και αυτή η παράμετρος την οδήγησε τελικά στη συνήθη πρακτική της άρνησης των τουρκικών αξιώσεων, επικαλούμενη τους σχετικούς όρους της Συνθήκης της Λωζάννης. Αντίθετα, την ίδια περίοδο η Τουρκία, παρά την απαρχή της δικής της οικονομικής κάμψης (κυρίως μετά το 2013), ενέτεινε περαιτέρω το ενδιαφέρον της για την περιοχή της Δυτικής Θράκης, όπως φαίνεται από σχετική δήλωση του T. Erdoğan. Ο τούρκος πρωθυπουργός συγκεκριμένα χαρακτήρισε ρητά τη μειονότητα σαν τους «130.000 αδελφούς της Δυτικής Θράκης», ταράζοντας «τα νερά» ακόμη μία φορά στις σχέσεις της χώρας του με την Ελλάδα (Συρίγος, 2015: 699). Η ελληνική πλευρά δεν αντέδρασε πέραν του συνήθους διαβήματος διαμαρτυρίας στο τουρκικό Υπουργείο Εξωτερικών, αλλά αντίθετα εστίασε την προσοχή της κυρίως στο φαινόμενο των αναφυόμενων «τουρκικών συλλόγων» που συστήνονταν στην περιοχή από μειονοτικούς. Αυτοί οι σύλλογοι βέβαια δεν έλαβαν τελικά άδεια λειτουργίας λόγω σχετικής απαγόρευσης από τον Άρειο Πάγο (Μπακιρτζάκης (2015), <http://www.xronos.gr> {21 Σεπτεμβρίου 2017})¹⁷, ωστόσο και μόνη η πρωτοβουλία για την ίδρυσή τους επιτείνει το κλίμα ανασφάλειας στην περιοχή και συνολικά συμβάλλει στην επιδείνωση του κλίματος των διμερών σχέσεων. Από το 2010 μάλιστα και έπειτα έχει δημιουργηθεί ζήτημα και ως προς τα μη επίσημα (άτυπα) νηπιαγωγεία που έχουν δημιουργηθεί από μειονοτικούς συλλόγους και δεν αναγνωρίζονται από το ελληνικό κράτος, καθώς η ίδρυση τους δεν περιλαμβάνεται από τους κανόνες του εγχώριου εκπαιδευτικού συστήματος (Λαυρέντζος, 2013: 85). Εν κατακλείδι, το ζήτημα της μουσουλμανικής μειονότητας παρά το γεγονός ότι συχνά δεν βρίσκεται στο φως της επικαιρότητας, ωστόσο έχει πολύ μεγάλη σημασία για τη σταθερότητα της περιοχής των Βαλκανίων και χρήζει ιδιαίτερης προσοχής από την ελληνική πλευρά προκειμένου να υπάρξει το απαραίτητο «ανάχωμα» στις τουρκικές βλέψεις.

¹⁷ Η Ελλάδα καταδικάστηκε από την ΕΔΔΑ για την απαγόρευση της λειτουργίας «τουρκικών» συλλόγων μετά από προσφυγές που ασκήθηκαν κατά την περίοδο 2014-2015. Σχετικά με τις αποφάσεις του Αρείου Πάγου βλ. ΑΠ. 353/2012, ΑΠ 1003/2013 και ΑΠ 1471/2013.

2.5 ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΚΑΙ ΑΟΖ

Το ζήτημα του Κυπριακού διαχρονικά αποτέλεσε αιτία δημιουργίας έντασης μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας με άμεσες επιπτώσεις και σε άλλα διμερή ζητήματα, όπως στην τύχη της ελληνικής μειονότητας στην Κωνσταντινούπολη κατά την περίοδο 1955-74, καθώς και την ανάδυση νέων τουρκικών αξιώσεων στο Αιγαίο μετά το 1974. Αν και επισήμως για την ελληνική πλευρά το ζήτημα του Κυπριακού δεν περιλαμβάνεται ανάμεσα στις ελληνοτουρκικές διαφορές, ωστόσο είναι ευνόητο ότι μία πιθανή λύση θα μπορούσε να συμβάλει σε ριζική βελτίωση των σχέσεων των δύο χωρών. Είναι χαρακτηριστικό ότι μετά την απόρριψη του σχεδίου Annan οι συνομιλίες μεταξύ της Τουρκίας και της Ελλάδας «πάγωσαν» επί της ουσίας για το διάστημα 2004-2009 και ξεκίνησαν εκ νέου μετά την αλλαγή της κυβέρνησης στην χώρα μας τον Οκτώβριο του 2009. Η ελληνική πλευρά συνέχισε να στηρίζει την πρωτοβουλία του γραμματέα του ΟΗΕ Ban Ki-moon προκειμένου να φέρει στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων τις ηγεσίες των Ε/Κυπρίων και Τ/Κυπρίων στα μέσα του 2011, αν και τελικά χωρίς αποτέλεσμα, όπως παραδέχτηκε και ο ίδιος λίγους μήνες αργότερα (Morelli, 2017: 9). Είναι γεγονός, ωστόσο, ότι αυτές οι συνομιλίες απέτυχαν όχι μόνο λόγω των διαφωνιών των δύο πλευρών, αλλά και λόγω της ανάκυψης του ζητήματος της εκμετάλλευσης του κοιτάσματος φυσικού αερίου «Λεβιάθαν» που βρίσκεται εντός της κυπριακής ΑΟΖ.¹⁸

Η κίνηση της κυπριακής κυβέρνησης να δώσει άδεια γεώτρησης σε ξένη εταιρεία προκάλεσε φυσικά την αντίδραση της Τουρκίας, η οποία επικαλούμενη τα δικαιώματα των Τουρκοκυπρίων στον ορυκτό πλούτο του νησιού απείλησε με αποστολή πολεμικών πλοίων στην περιοχή προκειμένου να παρεμποδίσει τη διαδικασία ερευνών (<http://www.panarmenian.net> {23 Σεπτεμβρίου 2017}). Το ζήτημα, ωστόσο, της κυπριακής ΑΟΖ –που δεν αναγνωρίζεται από την Τουρκία– αφορά άμεσα και την Ελλάδα, δεδομένου ότι η ελληνική ΑΟΖ εφάπτεται με την αντίστοιχη κυπριακή στην περιοχή του Καστελλόριζου. Το στοιχείο αυτό ερμηνεύει σαφώς και το ιδιαίτερο ενδιαφέρον της Τουρκίας προκειμένου να μην δικαιούνται ΑΟΖ τα νησιά που βρίσκονται κοντά στις ακτές της Ανατολίας, συμπεριλαμβανομένου και του Καστελλόριζου, δεδομένου ότι σε ένα πιθανό σενάριο γειτνίασης των ΑΟΖ Ελλάδας και Κύπρου, αυτή θα «περικυκλωνόταν» από δύο μη

¹⁸ Η Κύπρος οριοθέτησε τα θαλάσσια σύνορά της με την Αίγυπτο το 2003, τον Λίβανο το 2007 και το Ισραήλ το 2011.

φιλικές προς την ίδια χώρας (Καρυώτης <http://www.mignatiou.com> {4 Οκτωβρίου 2017}).

Η Ελλάδα στο θέμα της διαμάχης για την κυπριακή ΑΟΖ διατήρησε την πάγια θέση της που ανάγεται μετά το 1974, δηλαδή την υποστήριξη των επιλογών των κυβερνήσεων του νησιού. Συγκεκριμένα, όπως δήλωσε ο τότε Υπουργός Εξωτερικών, Σ. Δήμας, «η Ελλάδα στηρίζει τα κυριαρχικά δικαιώματα της Κυπριακής Δημοκρατίας στην άσκηση των κυριαρχικών της δικαιωμάτων και στην ΑΟΖ της», ενώ παράλληλα κάλεσε την Τουρκία να σεβαστεί τους κανόνες του Διεθνούς Δικαίου και να μην χρησιμοποιεί την απειλή άσκησης βίας (Δήμητρα, 2012: 32). Παρά τη στήριξη, ωστόσο, των κινήσεων της κυπριακής κυβέρνησης για οριοθέτηση ΑΟΖ, είναι χαρακτηριστική η μη ανάληψη οποιαδήποτε πρωτοβουλίας κατά την περίοδο 2012-2016 εκ μέρους των ελληνικών ηγεσιών για οριοθέτηση εγχώριας ΑΟΖ, στοιχείο που από κάποιους μελετητές αποδίδεται στην πάγια -μετά το 1974- προσπάθεια αποφυγής εκ μέρους τους τυχόν μονομερών ενεργειών που θα μπορούσαν να θεωρηθούν προκλητικές από την Τουρκία (Ηφαιστος, (2011) <http://www.ifestosedu.gr> {25 Σεπτεμβρίου 2017}). Με άλλα λόγια, κατά αυτή την άποψη τα γεγονότα της Κύπρου δημιούργησαν στην ελληνική πλευρά το σύνδρομο του ασθενέστερου έναντι της γειτονικής χώρας με αποτέλεσμα την αποχή από την άσκηση κυριαρχικών δικαιωμάτων της, όπως η οριοθέτηση ΑΟΖ που αποτελεί δικαίωμα της Ελλάδας σύμφωνα με τη συνθήκη του Μοντέγκο Μπέυ του 1982 (αρ. 55&57) (Μάζης, 2011: 294-296).

Το σημαντικότερο είναι ότι αυτή η πολιτική ακολουθείται την ίδια στιγμή που άλλες χώρες, όπως η Κύπρος και το Ισραήλ, συνάπτουν συμφωνίες οριοθέτησης ΑΟΖ, ενώ η Ελλάδα κινδυνεύει να μείνει στο περιθώριο σε αυτό το κρίσιμο θέμα που έχει σαφώς οικονομικές προεκτάσεις. Με άλλα λόγια, ενδεχόμενη οριοθέτηση ΑΟΖ και αξιοποίηση του ορυκτού της πλούτου θα μπορούσε να αποτελέσει μία διέξοδος για την πιο αποτελεσματική υπέρβαση της οξείας οικονομικής κρίσης που μαστίζει κατά τη τελευταία δεκαετία την χώρα μας. Υπό τα νέα γεωπολιτικά δεδομένα ίσως μία απλά αναβλητική στάση εκ μέρους της Ελλάδας στο θέμα της οριοθέτησης ΑΟΖ να την «παγιδεύσει» στο άμεσο μέλλον σε μία δυσχερέστερη θέση που να μην της επιτρέπουν μεγάλα περιθώρια αποτελεσματικής αντίδρασης απέναντι σε μονομερείς ενέργειες άλλων κρατών (περιλαμβανομένης της Τουρκίας). Ανάλογος κίνδυνος φυσικά υφίσταται και για άλλα δικαιώματα που παρέχονται στην χώρα μας από τους

κανόνες του Διεθνούς Δικαίου, όπως η επέκταση των χωρικών της υδάτων στα 12 ναυτικά μίλια που δεν πραγματοποιείται –κατά πολλούς- λόγω της απειλής του *casus belli* εκ μέρους της τουρκικής πλευράς (Δήμητσα, 2012: 43).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο ΕΚΤΙΜΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΑΜΕΣΟ ΜΕΛΛΟΝ

Όπως γίνεται αντιληπτό, οι ελληνοτουρκικές σχέσεις δεν βελτιώθηκαν σε σημαντικό βαθμό κατά την περίοδο 2009-2016 παρά τα αρχικά θετικά μηνύματα που σήμανε η επίσκεψη του νεοεκλεγέντα Γ. Παπανδρέου στην Άγκυρα, όπου οι δύο πλευρές συναντήθηκαν σε πολύ καλό κλίμα. Οι προσδοκίες για αλλαγή «σελίδας» ανάμεσα στις δύο χώρες γρήγορα διαψεύστηκαν στην πράξη μέσω της όξυνσης του κλίματος αρχικά μεταξύ Άγκυρας και Λευκωσίας με αφορμή την εκμετάλλευση του ορυκτού πλούτου της κυπριακής ΑΟΖ, και κατόπιν μεταξύ Αθήνας και Άγκυρας λόγω της συνέχισης της επιθετικής τακτικής της γειτονικής χώρας στο Αιγαίο (παραβιάσεις εθνικού εναέριου χώρου, «γκρίζες ζώνες»). Κάποιοι μελετητές αποδίδουν την έντονη τουρκική επιθετικότητα στο γεγονός ότι η Ελλάδα πέρασε μέσα από μία οξυτάτη οικονομική κρίση, στοιχείο που αποδυνάμωσε τη διεθνή της θέση όχι μόνο διπλωματικά, αλλά και στρατιωτικά (Συρίγος, 2011:768). Αξίζει να σημειωθεί ότι από το 2008 μέχρι το 2013 το ποσοστό του ΑΕΠ που χρησιμοποιήθηκε για στρατιωτικές δαπάνες έπεσε από το 3.1% στο 2.1% αντίστοιχα (Dokos (2013), <http://www.eliamer.gr> {21 Σεπτεμβρίου 2017}). Το γεγονός αυτό από μία σκοπιά θα μπορούσε να εκληφθεί ως σημάδι αδυναμίας από την ηγεσία της γειτονικής χώρας, η οποία κατά πολλούς διακατέχεται από μία αναθεωρητική πολιτική (νέο-οθωμανισμός) που στοχεύει στην αύξηση της επιρροής της στα Βαλκάνια και τη Μέση Ανατολή. Αυτό το συμπέρασμα εξάγεται από μία μερίδα μελετητών των ελληνοτουρκικών σχέσεων που χρησιμοποιεί σαν κύριο επιχείρημά της σχετικά με την τουρκική πολιτική, το γνωστό βιβλίο του Α. Davutoğlu (Συρίγος, 2015: 617¹⁹). Το βιβλίο αυτό αποτελεί –δίχως αμφιβολία– μία ένδειξη για τη μελλοντική πορεία των διμερών σχέσεων, ωστόσο θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι στόχοι εκ μέρους της Τουρκίας, όπως αναφέρονται εκεί, δεν μπορούν να αποτελέσουν από μόνοι τους στοιχεία που μπορούν να υποχρεώσουν την Ελλάδα σε κάποια σημαντική υποχώρηση στις θέσεις της.

Από τα προαναφερόμενα προκύπτει συμπερασματικά ότι κατά το κρίσιμο διάστημα 2009-2016 η ελληνική στάση απέναντι στην Τουρκία δεν διαφοροποιήθηκε αισθητά σε σχέση με το παρελθόν, αλλά αντίθετα παρέμεινε σταθερή. Οι διμερείς επαφές κινήθηκαν σε «ρηχά» νερά, χωρίς ιδιαίτερες διακυμάνσεις και με κάποιες

¹⁹ Στο βιβλίο του, Στρατηγικό Βάθος (2002), ο Α. Davutoğlu διατύπωσε την άποψη του σχετικά με το ποιοι πρέπει να είναι οι στόχοι της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής ως προς τις γειτονικές χώρες.

επιμέρους εντάσεις σε προφορικό πάντα επίπεδο που εκφράστηκαν μέσω εκατέρωθεν διαβημάτων και ανακοινώσεων. Παρά τη φαινομενική υπεροχή της Τουρκίας στον στρατιωτικό τομέα δεν σημειώθηκε κατά την περίοδο αυτή κάποιο «θερμό» επεισόδιο τύπου Ιμίων, ενώ παράλληλα και το status quo στην Κύπρο παρέμεινε σταθερό, όπως διαμορφώθηκε μετά τα γεγονότα του 1974. Το πιο ενδιαφέρον στοιχείο πάντως που προκύπτει έμμεσα από την αντιπαράθεση ανακοινώσεων μεταξύ Τουρκίας και Κυπριακής Δημοκρατίας είναι ότι παρά την έμμεση απειλή (casus belli) εκ μέρους της πρώτης σχετικά με την έρευνα και εκμετάλλευση των κοιτασμάτων της κυπριακής ΑΟΖ, η κυπριακή κυβέρνηση δεν ενέδωσε στις πιέσεις και τις άμεσες απειλές αποστολής πολεμικών πλοίων εκ μέρους της Άγκυρας, αλλά αντίθετα συνέχισε κανονικά την παροχή σχετικών αδειών σε ξένες εταιρείες (<http://www.liberal.gr> {12 Οκτωβρίου 2017}).

Σε αυτό το σημείο, ωστόσο, θα άξιζε να σημειωθεί ότι οι σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών (Ελλάδας και Τουρκίας) επηρεάστηκαν έμμεσα –κυρίως μετά το 2011– όχι τόσο λόγω των δεδομένων εκκρεμών ζητημάτων που προαναφέρθηκαν, αλλά λόγω των νέων γεωπολιτικών δεδομένων που προέκυψαν στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής μετά την εμφάνιση της αποκαλούμενης «Αραβικής Άνοιξης». Ουσιαστικά μέσα στο διάστημα 2011-2012 σε κάποιες αραβικές χώρες τα καθεστώτα που ασκούσαν την εξουσία για δεκαετίες ανατράπηκαν από λαϊκές επαναστάσεις, ενώ σε άλλες ξέσπασε αιματηρός εμφύλιος πόλεμος. Η Ελλάδα φυσικά δεν επηρεάστηκε άμεσα από αυτές τις εξελίξεις, ωστόσο συνέπεια αυτών των γεγονότων ήταν η δημιουργία ενός πολύ μεγάλου προσφυγικού ρεύματος από αυτές τις χώρες που με ενδιάμεσο σταθμό την Τουρκία περνούσαν στην χώρα μας προκειμένου κατόπιν να φτάσουν σε άλλα κράτη-μέλη της Ευρώπης. Χαρακτηριστικό του έντονου χαρακτήρα του προβλήματος αποτελεί η αναφορά της FRONTEX ότι περίπου 9 στους 10 πρόσφυγες που κατέφυγαν στην Ευρώπη μόνο κατά το έτος 2011, είχαν εισέλθει μέσω της Ελλάδας (<http://www.tvxs.gr> {13 Οκτωβρίου 2017}). Αυτό συνεπαγόταν με μία επιπρόσθετη επιβάρυνση για την χώρα μας, ειδικά κατά την χρονική περίοδο της όξυνσης της οικονομικής κρίσης.

Η στάση της Τουρκίας από την άλλη πλευρά θα μπορούσε να θεωρηθεί τουλάχιστον αμφιλεγόμενη, δεδομένου του γεγονότος ότι δεν έλαβε τα απαραίτητα μεταναστευτικά-προσφυγικά ρεύματα τόσο στα θαλάσσια, όσο και στα χερσαία σύνορά της με την Ελλάδα (<http://www.tvxs.gr> {13 Οκτωβρίου 2017}). Αξίζει να

σημειωθεί κατά την ίδια περίοδο 2011-2012 κατασκευάστηκε από την Ελλάδα ο επονομαζόμενος «φράχτης του Έβρου» για τον έλεγχο των προσφυγικών ροών, πράξη στην οποία δεν αντιτάχτηκε αρχικά η Τουρκία. Ωστόσο, στη συνέχεια η στάση της τελευταίας άλλαξε, όταν έγινε γνωστό ότι παράλληλα με την κατασκευή του φράχτη προβλεπόταν κατασκευή αντιαρματικής τάφρου με πόρους του Υπουργείου Άμυνας και του Γενικού Επιτελείου Στρατού (Μαλούχος (2011), <http://www.tovima.gr> {20 Σεπτεμβρίου 2017}), καθώς ο τελευταίος εντασσόταν στα πλαίσια της ενίσχυσης της οχύρωσης του χερσαίου τμήματος των ελληνοτουρκικών συνόρων στον Έβρο. Η αιτία της τουρκικής δυσaráσκειας προφανώς αποτελούσε η πρόθεση της Ελλάδας να ενισχύσει την άμυνά της στο πιο «ευαίσθητο» σημείο της περιοχής, γεγονός που ίσως να αποτέλεσε έκπληξη δεδομένης της αρνητικής οικονομικής κατάστασης της χώρας μας εκείνη την περίοδο. Η ελληνική πλευρά βέβαια δεν αποδέχτηκε αυτές τις αιτιάσεις, αλλά προέβαλε ως αιτία της πρόθεσης της την πιο αποτελεσματική ανάσχεση και αντιμετώπιση του γενικότερου μεταναστευτικού ρεύματος από την Τουρκία στην επικράτειά της. Σε κάθε περίπτωση, το γεγονός στο σύνολό του αποδεικνύει ότι η ηγεσία της γειτονικής χώρας μπορεί από την μία πλευρά να θεωρεί ότι έχει υπεροχή έναντι της Ελλάδας στον στρατιωτικό τομέα, ωστόσο όταν αντιμετωπίζει ένα αναπάντεχο για την ίδια σενάριο, δεν βρίσκεται σε θέση πάντα να διατηρεί τον έλεγχο της κατάστασης, στοιχείο που ίσως θα έπρεπε να εξεταστεί με πιο μεγάλη προσοχή από την ελληνική ηγεσία στο μέλλον αντίστοιχα.

Είναι σαφές ότι το ζήτημα των μεταναστευτικών/προσφυγικών ροών επηρέασε έμμεσα, αλλά δεν διαφοροποίησε σε σημαντικό βαθμό τις ελληνοτουρκικές σχέσεις, καθώς αφορούσε κυρίως τις σχέσεις μεταξύ Τουρκίας και Ε.Ε. στο σύνολό της, ενώ αντίθετα η Ελλάδα εμπλεκόταν μερικώς στο ζήτημα αυτό ως μία από τις κύριες πηγές εισόδου. Αξίζει να σημειωθεί ότι τον Δεκέμβριο του 2013 η Τουρκία υπέγραψε Συμφωνία Επανεισδοχής με την Ε.Ε., βάσει της οποίας ήταν υποχρεωμένη να υποδέχεται στο έδαφός της άτομα που συλλαμβάνονταν προσπαθώντας να εισέλθουν παράνομα σε έδαφος κράτους μέλους της Ένωσης, όπως η Ελλάδα. Η συμφωνία λειτούργησε σε γενικές γραμμές σχετικά ομαλά κατά την περίοδο 2014-2016, στοιχείο που αποτέλεσε ένα θετικό σημείο ως προς την προσέγγιση των δύο χωρών. Αυτό φαίνεται από γεγονότα, όπως η συνάντηση μεταξύ του Έλληνα πρωθυπουργού Α. Τσίπρα και του Τούρκου ομολόγου του, Α. Davutoğlu, τον Μάρτιο

του 2016 στη Σμύρνη στο Πλαίσιο του 4^{ου} Ανώτατου Συμβουλίου Συνεργασίας Ελλάδας-Τουρκίας, η οποία κύλησε σε ομαλό κλίμα και χαμηλούς τόνους. Συγκεκριμένα, η συζήτηση που έγινε σε πολύ θετικό κλίμα στράφηκε κυρίως στο θέμα της αντιμετώπισης των μεταναστευτικών/προσφυγικών ροών μεταξύ των δύο χωρών, ωστόσο πρόσφερε παράλληλα την ευκαιρία για την περαιτέρω προώθηση των διμερών οικονομικών σχέσεων ειδικότερα στους τομείς του τουρισμού, των μεταφορών και του εμπορίου (<http://www.cnn.gr> {13 Οκτωβρίου 2017}). Από την ατζέντα της συνάντησης έλειψαν τα «ευαίσθητα» εκκρεμή ζητήματα της υφαλοκρηπίδας στο Αιγαίο και το Κυπριακό, ωστόσο η συγκυρία της μεταναστευτικής κρίσης έδωσε την ευκαιρία να γίνει έστω και μία απόπειρα προσέγγισης. Ως προς την ελληνική πλευρά η προσέγγιση με την γειτονική χώρα με αφορμή την προσφυγική κρίση της Συρίας προσέφερε τη δυνατότητα της γνώσης των προθέσεων της Άγκυρας στα νέα δεδομένα που διαμορφώθηκαν μετά το ξέσπασμα της «Αραβικής Άνοιξης». Παράλληλα, έγινε απτή η διαπίστωση των δυνατοτήτων που προσφέρονται στην χώρα μας -μέσω της συμμετοχής της στην Ευρωπαϊκή Ένωση- σχετικά τουλάχιστον με την προβολή των ελληνικών θέσεων έναντι της Τουρκίας ως προς τα εκκρεμή διμερή ζητήματα.

Γενικότερα, η συμμετοχή της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση αποτέλεσε ένα μέσο προώθησης των ελληνικών θέσεων όχι μόνο στο προσφυγικό ζήτημα που προέκυψε μετά την κρίση στη Συρία το 2011, αλλά και γενικότερα στις υπάρχουσες διμερείς διαφορές. Βέβαια, παράλληλα δεν θα έπρεπε να κανείς να είναι υπερβολικά αισιόδοξος ως προς τη δυνατότητα επίλυσης τους αποκλειστικά μέσω αυτού του πλεονεκτήματος έναντι των γειτόνων που διαθέτει η Ελλάδα, δεδομένης της μη παροχής έμπρακτης εγγύησης εκ μέρους της Ένωσης προς την χώρας μας σε περίπτωση που αυτή τελικά επιλέξει να επεκτείνει τα χωρικά της ύδατα στα 12 ν.μ. και η Τουρκία κάνει πράξη την απειλή του *casus belli*, όπως έχει διατυπώσει μετά το 1974. Συνεπώς η Ελλάδα μπορεί να χρησιμοποιήσει αυτό το πλεονέκτημα ως έναν βαθμό, αλλά δεν μπορεί να στηρίξει την πολιτική έναντι της γείτονας χώρας αποκλειστικά σε αυτό, όπως έχει αποδειχτεί και από παλαιότερες κρίσεις μεταξύ των δύο χωρών (περίπτωση Ιμίων), όπου η Ε.Ε. απείχε χαρακτηριστικά και ουσιαστικά απέφυγε να παρέμβει υπέρ της χώρας μας, παρότι ήταν κράτος-μέλος της.

Η κύρια δυσκολία αλλαγής της ελληνικής πολιτικής έναντι της Τουρκίας έγκειται στο γεγονός ότι η Τουρκία ειδικά μετά το 2015 αντιμετωπίζει πολιτική

αστάθεια παρά τη φαινομενική κυριαρχία του T. Erdoğan. Η αίσθηση αυτή έγινε πιο εύκολα αντιληπτή μετά την εκδήλωση του πραξικοπήματος εναντίον του τον Ιούλιο του 2016, το οποίο αν και κατεστάλη τελικά, δημιούργησε, ωστόσο, πλέον ξεκάθαρα την εντύπωση ότι το πολιτικό σκηνικό στην γειτονική χώρα εξακολουθεί να παραμένει ασταθές. Η ελληνική κυβέρνηση φυσικά δεν έλαβε επίσημη θέση, καθώς αυτά τα γεγονότα αφορούσαν εσωτερικό ζήτημα της Άγκυρας, ούτε φυσικά εξέφρασε επίσημα κάποιο σχόλιο, με εξαίρεση το ζήτημα της τύχης των 8 Τούρκων αξιωματικών που ζήτησαν άσυλο στην χώρα μας -επικαλούμενοι κίνδυνο για τη ζωή τους- μετά την αποτυχία του πραξικοπήματος (<http://www.tovima.gr> {5 Οκτωβρίου 2017}). Παρά τα σχετικά αιτήματα της τουρκικής ηγεσίας σχετικά με την παράδοσή τους η Ελλάδα απάντησε αρνητικά επικαλούμενη τους σχετικούς κανόνες του Διεθνούς Δικαίου για την παροχή ασύλου. Ακολούθησε μπαράζ ανακοινώσεων εκ μέρους της τουρκικής κυβέρνησης, όπου εκφράστηκε η δυσαρέσκειά της για τη μη αποδοχή του αιτήματός της, ενώ λίγους μήνες αργότερα το αρνητικό κλίμα στις διμερείς σχέσεις επιβεβαιώθηκε με δήλωσή του ίδιου του Τούρκου Προέδρου που αμφισβήτησε εμμέσως τη συνθήκη της Λωζάννης, μιλώντας για ιστορική «αποτυχία» της Τουρκίας (Περπιράκη (2016), <http://www.huffingtonpost.gr> {23 Σεπτεμβρίου 2017}).

Αξίζει να σημειωθεί ότι η εν λόγω συνθήκη αποτέλεσε από το 1923 και έπειτα το θεμέλιο των ελληνοτουρκικών σχέσεων και για αυτόν τον λόγο γινόταν η επίκληση της διαχρονικά -κυρίως από την Ελλάδα- κατά τις διαπραγματεύσεις με την γειτονική χώρα. Συνεπώς, η δήλωση αυτή εκ μέρους του Τούρκου Πρωθυπουργού έχει μεγάλη σημασία, διότι για πρώτη φορά εκφράστηκε από επίσημα «χείλη» της Άγκυρας η αμφισβήτηση της συνθήκης που εκφράζει το status quo της ισορροπίας μεταξύ των δύο χωρών. Πιθανώς το κριτήριο μίας τέτοιας δήλωσης για τον T. Erdoğan να ήταν η υποτίμηση και αποδόμηση του κεμαλικού «κατεστημένου» που για πολλές δεκαετίες βάσισε την κυρίαρχη εθνική ιδεολογία της Τουρκίας πάνω στην επίτευξη των εθνικών στόχων μέσω της Συνθήκης της Λωζάννης. Ωστόσο, η δήλωση αυτή πιθανώς να αποτέλεσε αρχικά έκπληξη για την ελληνική πλευρά, καθώς διαπιστώθηκε για πρώτη φορά μετά το 1974 τουλάχιστον σε φραστικό επίπεδο και επίσημα η επιθυμία της τουρκικής ηγεσίας να αλλάξει τις ισορροπίες στο Αιγαίο προς όφελός της κατά το μέγιστο δυνατό. Η αντίδραση του ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών βέβαια υπήρξε άμεση και εκδηλώθηκε με δήλωση του αρμόδιου

Υπουργού, Ν. Κοτζιά, όπου εκφράστηκε η απογοήτευση της Αθήνας για το γεγονός ότι η Τουρκία ασκεί όντως αναθεωρητική πολιτική, ξεκαθαρίζοντας παράλληλα, ωστόσο, ότι για την Ελλάδα η Συνθήκη της Λωζάννης αποτελεί το απαράβατο θεμέλιο των διμερών σχέσεων, συνεπώς δεν τίθεται κανέναν περιθώριο αμφισβήτησής της (<http://www.tribune.gr> {8 Οκτωβρίου 2017}).

Από τα προαναφερόμενα γίνεται αντιληπτό το γεγονός ότι κατά την εξεταζόμενη περίοδο δεν υπήρχαν ουσιαστικά μεγάλα περιθώρια δραστικής μεταβολής της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής έναντι της Τουρκίας. Η ελληνική ηγεσία επέλεξε να ακολουθήσει την πάγια τακτική μετά το 1974 της διατήρησης κάποιων βασικών θέσεων στα διμερή ζητήματα χωρίς να εξαναγκαστεί σε κάποια δεσμευτική υποχρέωση ως προς τις θέσεις της, αλλά και παράλληλα χωρίς να προχωρήσει σε μία μονομερή ενέργεια, όπως η επέκταση των χωρικών υδάτων σε 12 ναυτικά μίλια, που θα μπορούσε να δημιουργήσει κάποιο θερμό επεισόδιο με την γειτονική χώρα. Η στάση αναμονής εκ μέρους της Αθήνας ήταν αναμενόμενο να προκαλέσει θετικές και αρνητικές κριτικές, ανάλογα με τη σκοπιά εξέτασής της.

Η πλευρά των μελετητών που θεωρούν ότι η στάση των ελληνικών κυβερνήσεων ήταν η ενδεδειγμένη απέναντι στην Άγκυρα βασίζουν την άποψη τους στο ότι η εξωτερική πολιτική της αναβλητικότητας και αναμονής που ακολουθήθηκε ήταν αναγκαία, δεδομένης της άσχημης οικονομικής συγκυρίας που βίωσε η χώρα. Κατά την γνώμη τους η Ελλάδα πέτυχε τον στόχο της να μην υποχρεωθεί σε καμία ουσιαστική υποχώρηση από τις θέσεις της, ενώ επίσης ταυτόχρονα δεν σημειώθηκε κάποιο θερμό επεισόδιο τύπου Ιμίων με την γειτονική χώρα, με εξαίρεση φυσικά κάποια μικρής έκτασης συμβάντα, στα οποία ενεπλάκησαν το ελληνικό και το τουρκικό λιμενικό με αφορμή την παρεμπόδιση Ελλήνων αλιέων εκ μέρους του τελευταίου (<http://www.news247.gr> {10 Οκτωβρίου 2017}). Το γεγονός της μη υποχώρησης εκ μέρους των ελληνικών ηγεσιών θα μπορούσε –κατά την άποψή τους– να θεωρηθεί επιτυχία δεδομένης της οικονομικής κρίσης που είχε ως άμεση συνέπεια τη μείωση των στρατιωτικών δαπανών της χώρας μας διευρύνοντας έτσι δυσμενώς την αναλογία έναντι της Τουρκίας. Θα πρέπει να σημειωθεί σε αυτό το σημείο ότι η Ελλάδα εξακολούθησε βέβαια να δαπανά πάνω από 2% του ΑΕΠ της ακόμη και μετά το 2010 (γύρω στο 2,3%), ενώ η Τουρκία διατήρησε σταθερά το δικό της ποσοστό για τις στρατιωτικές δαπάνες (γύρω στο 2% περίπου) που αντιστοιχεί βέβαια σε

μεγαλύτερο ποσό σε απόλυτους αριθμούς λόγω του μεγέθους της χώρας αυτής και συνεπακόλουθα του ΑΕΠ της (<http://www.protothema.gr> {2 Οκτωβρίου 2017}).

Υπό αυτή τη σκοπιά η Ελλάδα δεν κράτησε απλά μία παθητική στάση αναμονής, αλλά αντίθετα κατάφερε σε γενικές γραμμές να διατηρήσει την υπάρχουσα ισορροπία δυνάμεων στο Αιγαίο μη επιτρέποντας στη Τουρκία να εκμεταλλευτεί τη συγκυρία της οξείας οικονομικής κρίσης που την έπληξε. Τα γεωπολιτικά δεδομένα μεταξύ των δύο χωρών, όπως διαμορφώθηκαν μετά το 1974, είναι δεδομένα και θεωρείται δύσκολο να μεταβληθούν με μία μονομερή ενέργεια της Ελλάδας, όπως η πιθανή επέκταση των χωρικών υδάτων στο μέλλον, που θα μπορούσε να οδηγήσει σε μία σύγκρουση ευρείας κλίμακας με την Τουρκία με αβέβαιο αποτέλεσμα, δεδομένης της διατήρησης της απειλής του *casus belli* εκ μέρους της τελευταίας. Σε αυτά τα πλαίσια η πολιτική της αναμονής αποτέλεσε αποτέλεσμα της ανάγκης διατήρησης της υπάρχουσας κατάστασης υπό δυσμενείς συνθήκες για την ελληνική πλευρά, η οποία κατάφερε να κινηθεί επιδέξια στον διπλωματικό τομέα και να προωθήσει τη συνεργασία των δύο πλευρών τουλάχιστον στον τομέα της οικονομίας και τον τουρισμό ως πρώτο βήμα για μία πιο ουσιαστική διμερή προσέγγιση (Μπαρμπαγιάννης, 2004: 86). Συνεπώς, εφόσον η οικονομική συνεργασία αποτελεί ένα σημαντικό μέσο για προσέγγιση, δεν θα ήταν παράλογη μία προσπάθεια περαιτέρω εξομάλυνσης των διμερών σχέσεων και συνεργασίας στο Αιγαίο με αμοιβαίο όφελος (Heraklides, 2010: 228).

Παράλληλα ως προς το ζήτημα της υφαλοκρηπίδας προτείνεται από αυτούς η προσφυγή στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης, εφόσον υπάρχει συμφωνία και από τις δύο πλευρές. Σε κάθε περίπτωση, κατά αυτή την άποψη η Ελλάδα δεν πρέπει να βιαστεί να επιδιώξει την άμεση επίλυση των διαφορών της με την Τουρκία, εκτός αν οι συνθήκες είναι εξαιρετικά ευνοϊκές υπέρ της και υπάρχουν πολλές πιθανότητες να εκπληρωθούν οι στόχοι της στα εκκρεμή ζητήματα. Αυτή υπήρξε, άλλωστε, η πάγια πολιτική της χώρας μας από το 1974 που της επέτρεψε τουλάχιστον τη διατήρηση του υπάρχοντος *status quo* ακόμη και όταν αυτή υστερούσε στρατιωτικά έναντι της Τουρκίας. Η τουρκική επιθετικότητα άλλωστε δεν αποτελεί καινοτομία της περιόδου της οικονομικής κρίσης, αλλά αποτελεί χαρακτηριστικό των ελληνοτουρκικών σχέσεων τουλάχιστον από τις αρχές της δεκαετίας του 1980, όταν άρχισε ένα έντονο κύμα παραβιάσεων του FIR Αθηνών από την τουρκική πολεμική αεροπορία. Υπό

αυτή την έννοια η θέση της Ελλάδας σε διπλωματικό επίπεδο δεν μπορεί να θεωρηθεί σε καμία περίπτωση πιο αποδυναμωμένη σε σχέση με την περίοδο πριν το 2010.

Από την άλλη πλευρά υπάρχουν εκείνοι που υποστηρίζουν ότι η πολιτική της Ελλάδας έναντι της Τουρκίας υπήρξε εξαιρετικά ενδοτική ιδιαίτερα στο θέμα της οριοθέτησης της ΑΟΖ (Συρίγος, 2015: 749). Η τακτική αυτή -κατά την άποψη τους- είχε ως αποτέλεσμα την κλιμάκωση των τουρκικών διεκδικήσεων σε Αιγαίο και Κύπρο με αποκορύφωμα τις δηλώσεις αξιωματούχων της γειτονικής χώρας σχετικά με την «τουρκική» ταυτότητα της μουσουλμανικής μειονότητας στη Θράκη, όπως και του ίδιου του Τούρκου Προέδρου για την ισχύ της Συνθήκης της Λωζάννης. Υπό αυτή την έννοια η επιλογή των ελληνικών ηγεσιών να μην αντιδράσουν πιο δυναμικά έδωσε περαιτέρω κίνητρο στην ηγεσία της Άγκυρας να εντείνει την επιθετικότητά της και ουσιαστικά διέψευσε τις όποιες ελπίδες της Αθήνας για δημιουργία πιο θετικού κλίματος μετά την εκλογή της κυβέρνησης του T. Erdoğan. Συνεπώς, το οικοδόμημα, πάνω στο οποίο επιχειρήθηκε η προσέγγιση της Τουρκίας με κίνητρο την προοπτική της προσχώρησης της τελευταίας στην Ε.Ε., δεν απέδωσε «καρπούς», καθώς η ηγεσία της γειτονικής χώρας δεν εγκατέλειψε ποτέ τις αναθεωρητικές της βλέψεις έναντι της χώρας μας, όπως φάνηκε με τις γνωστές παραβιάσεις του εθνικού εναέριου χώρου στο Αιγαίο, δηλώσεις περί «γκρίζων» ζωνών και παρεμβάσεις στα εσωτερικά ζητήματα της μειονότητας της Θράκης μέσω του Προξενείου της Κομοτηνής (Αθανασόπουλος (2015), <http://www.tovima.gr> {12 Οκτωβρίου 2017}).

Σε αυτά τα πλαίσια αυτή η πλευρά των μελετητών ζητεί μία πιο δυναμική στάση εκ μέρους της ελληνικής πλευράς απέναντι στην Τουρκία αξιοποιώντας όχι μόνο το πλεονέκτημα της συμμετοχής της χώρας στην Ε.Ε., αλλά και το θετικό για την ίδια momentum των εξελίξεων στην περιοχή της Μέσης Ανατολής μετά τα νέα δεδομένα της «Αραβικής Άνοιξης». Αυτό θα μπορούσε να επιτευχθεί μέσω της ανάληψης πρωτοβουλιών εκ μέρους της Ελλάδας για σύναψη περιφερειακών συμμαχιών με χώρες της περιοχής, μέσω των οποίων θα μπορούσε να αντισταθμιστεί η υπεροχή της Τουρκίας ως προς την στρατιωτική ισχύ. Με αυτόν τον τρόπο θα μπορούσε να επιτευχθεί η κήρυξη ΑΟΖ ακόμη και αν η Τουρκία τελικά διαφωνήσει, όπως αποδείχτηκε αντίστοιχα στην περίπτωση της Κύπρου, η οποία κατάφερε να έλθει σε συμφωνία μετά από συνεννόηση αρχικά με την Αίγυπτο το 2003 και κατόπιν με το Ισραήλ το 2010 (Συρίγος, 2015: 740).

Κατά την άποψη τους, η περίπτωση της Κύπρου απέδειξε ότι η κατάλληλη επιλογή συμμαχιών μπορεί να αντισταθμίσει οποιοδήποτε πλεονέκτημα διαθέτει ένας πιο ισχυρός στρατιωτικά αντίπαλος, όπως η Τουρκία, που εξακολουθεί από τη μία πλευρά να κατέχει το 36% του εδάφους της Κυπριακής Δημοκρατίας, αλλά από την άλλη πλευρά ουσιαστικά δεν μπόρεσε να εμποδίσει την εκμετάλλευση του Οικοπέδου 12 «Αφροδίτη» εντός της ΑΟΖ της Μεγαλονήσου παρά τις απειλές που είχε προηγουμένως εκφράσει. Επίσης αμφισβητείται και το ίδιο το πραγματικό μέγεθος της τουρκικής στρατιωτικής ισχύος δεδομένων των προβλημάτων που αντιμετωπίζει αυτή η χώρα τόσο στο εσωτερικό της μετά το πραξικόπημα, όσο και στις σχέσεις με άλλες περιφερειακές δυνάμεις (Ρωσία, Ισραήλ), με τις οποίες οι διπλωματικές επαφές έχουν ψυχρανθεί μετά το 2010 για διάφορους λόγους (Ντόκος (2016), <http://www.eliamep.gr> {23 Σεπτεμβρίου 2017}). Συνεπώς, τα περιθώρια ελιγμού για την ελληνική διπλωματία υπάρχουν και μπορούν να χρησιμοποιηθούν προκειμένου να μη χαθεί πολύτιμος χρόνος για την διευθέτηση κρίσιμων θεμάτων, όπως η υφαλοκρηπίδα και η ΑΟΖ που έχουν σημαντικές οικονομικές προεκτάσεις ιδιαίτερα κατά την παρούσα εποχή που η χώρα επιχειρεί να βρει τρόπο εξόδου από την μακρόχρονη κρίση που την έπληξε.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Είναι γεγονός ότι οι ελληνοτουρκικές διαφορές αποτελούν ένα ιδιαίτερα πολύπλοκο σύμπλεγμα, στο οποίο δεν μπορεί εύκολα να δοθεί κάποια άμεση λύση. Οι ελληνικές κυβερνήσεις μετά το 1974 προσπάθησαν να αντισταθμίσουν την στρατιωτική υπεροχή της Τουρκίας σε αριθμούς μέσω κυρίως μίας αναβλητικής και ανασταλτικής πολιτικής, ενώ παράλληλα, όπως προαναφέρθηκε, επικρεμόταν η απειλή του τουρκικού *casus belli* έναντι της χώρας μας. Η άρση της εν λόγω απειλής αποτελεί πάγιο αίτημα της Ελλάδας, ωστόσο η Άγκυρα συνεχίζει να το διατηρεί προβάλλοντας το επιχείρημα ότι το ψήφισμα της βουλής της, με το οποίο αυτό θεσπίστηκε επισήμως, δεν έχει δεσμευτική αξία για την τουρκική κυβέρνηση (Συρίγος, 2015: 791). Συνεπώς, μία πιθανή εξέλιξη για τις ελληνοτουρκικές σχέσεις αποτελεί η επίλυση κάποιων από τα διμερή ζητήματα, όπως παραδείγματος χάρη το Κυπριακό πάνω στη βάση της ομοσπονδιακής δομής του μελλοντικού κράτους και της παραχώρησης ανταλλαγμάτων και αντίστοιχων εγγυήσεων στις δύο κοινότητες που κατοικούν στο νησί. Αυτό το σενάριο θα μπορούσε ίσως να επιτευχθεί μέσω μίας πιθανής συμφωνίας για τη συνεκμετάλλευση των «υδρογονανθράκων» που βρίσκονται εντός των θαλάσσιων οικοπέδων που περικλείουν την Κύπρο με τέτοιο τρόπο, ώστε να ικανοποιηθούν οι προσδοκίες των δύο πλευρών. Ο προβληματισμός που θα μπορούσε να τεθεί σε αυτό το σημείο, ωστόσο, σχετίζεται με την ύπαρξη ή όχι πραγματικής θέλησης στις δύο πλευρές να υποχωρήσουν έστω και λίγο σε αυτό που οι ίδιες θεωρούν «κόκκινες γραμμές», ενώ παράλληλα πρέπει να εκτιμηθεί και το πολιτικό αντίκτυπο μίας υποχώρησης από τα εθνικά «δίκαια» στην κοινή γνώμη της κάθε χώρας.

Για την Ελλάδα ωστόσο έχει επίσης βαρύνουσα σημασία και η επίλυση του ζητήματος της κατοχής του βόρειου τμήματος της Κυπριακής Δημοκρατίας ως βασική προϋπόθεση για περαιτέρω βελτίωση των σχέσεων της με την Τουρκία, όπως τονίστηκε πρόσφατα σε ομιλία του Υπουργού Εξωτερικών, Ν. Κοτζιά, στην κυπριακή ομογένεια των Η.Π.Α. (<http://www.tribune.gr> {21 Οκτωβρίου 2017}). Αυτή η θέση στηρίζεται στην αντίληψη που υπάρχει μέχρι και σήμερα στην ελληνική κοινωνία ότι η εισβολή του 1974 αποτέλεσε κορυφαία ένδειξη του τουρκικού επεκτατισμού που εξακολουθεί να επιβουλεύεται την Ελλάδα με κάθε δυνατό τρόπο. Συνεπώς δεν θα μπορούσε ποτέ να γίνει αποδεκτή κοινωνικά μία υποχώρηση οποιασδήποτε ελληνικής κυβέρνησης σε αυτό το θέμα, εάν δεν προηγούνταν η

αποχώρηση των τουρκικών στρατευμάτων κατοχής από τη Βόρεια Κύπρο, ζήτημα που παραμένει ζωντανό στη συλλογική μνήμη. Υπό αυτή την έννοια μία θετική εξέλιξη στο Κυπριακό θα μπορούσε να θέσει τις προϋποθέσεις για επίλυση και των ζητημάτων στο Αιγαίο, εφόσον θα εξαφάνιζε ως έναν βαθμό το κλίμα καχυποψίας και αρνητικότητας για την γειτονική χώρα τουλάχιστον σε πρώτη φάση. Οι προσδοκίες επίλυσης των εκκρεμών ζητημάτων ωστόσο στην παρούσα φάση φαίνονται αρκετά αμυδρές, δεδομένης της εμμονής της τουρκικής ηγεσίας σε πρακτικές του παρελθόντος, γεγονός που αναγκάζει την ελληνική πλευρά να παραμένει στις θέσεις της ζητώντας επί της ουσίας μία κίνηση «καλής θέλησης» από την Άγκυρα.

Το παρελθόν έδειξε πάντως ότι η τακτική της προσέγγισης της Τουρκίας²⁰ πάνω στη βάση της προοπτικής της προσχώρησής της τελευταίας στην Ε.Ε., όπως ακολουθήθηκε κατά τις περιόδους 1996-2004 και 2009-2011, δεν απέδωσε τους αναμενόμενους στόχους της ελληνικής ηγεσίας, με εξαίρεση ίσως επιμέρους τομείς της οικονομίας, όπως ο τουρισμός, όπου οι δύο χώρες συνεργάστηκαν δημιουργικά. Αξίζει να σημειωθεί χαρακτηριστικά σε αυτό το σημείο ότι ο τομέας αυτός αποτέλεσε σημαντικό πόλο εσόδων και για τις δύο πλευρές, δεδομένης της συμβολής τους στο εγχώριο ΑΕΠ, καθώς μόνο κατά το έτος 2013 ανερχόταν στο 16% για την Ελλάδα και 11% για την Τουρκία (Συρίγος, 2015: 800). Πιθανώς αυτό το στοιχείο να μπορούσε να αποτελέσει ως έναν βαθμό «οδηγό» για μία νέα προσπάθεια προσέγγισης της γειτονικής χώρας κατά τα επόμενα χρόνια στη βάση της οικονομικής συνεργασίας.

Σε αυτά τα πλαίσια κρίνεται σκόπιμη η υιοθέτηση μίας νέας προσέγγισης των σχέσεων της χώρας μας με την Τουρκία με καθορισμένους στόχους και ανανεωμένη τακτική. Η επιμονή στο θέμα της προσχώρησης της γειτονικής χώρας στην Ε.Ε. στην παρούσα φάση φαίνεται να είναι πολιτικά άκαιρη, όχι μόνο λόγω της δεδομένης αρνητικής στάσης ορισμένων κρατών-μελών (Αυστρία, Γερμανία) σε αυτό το ενδεχόμενο, αλλά και ταυτόχρονα ενδεχομένως επικίνδυνη βάσει του ότι με αυτόν τον τρόπο θα μπορούσε να χαθεί ένα από τα λίγα πλεονεκτήματα που διαθέτει η χώρα μας έναντι της Τουρκίας σε πολιτικό επίπεδο (Συρίγος (2017), <http://www.kathimerini.gr> {5 Οκτωβρίου 2017}). Άλλωστε και η ηγεσία της Άγκυρας πλέον έχει και η ίδια θέσει το ζήτημα της προσχώρησης της χώρας στην Ένωση σε

²⁰ Η πολιτική αυτή χαρακτηρίστηκε από τον μελετητή Α. Συρίγο ως η «εξημέρωση του θηρίου». Βλ. σχετικά το ομώνυμο κεφάλαιο στο Συρίγος (2015).

δεύτερη μοίρα μετά τις τελευταίες πολιτικές εξελίξεις που έχουν προκαλέσει αναταραχή στο εσωτερικό της τοπία, ενώ παράλληλα γνωρίζει ότι έχει να αντιμετωπίσει ένα αξιόλογο «συνασπισμό» κρατών-μελών που δεν επιθυμούν την παρουσία της στην ευρωπαϊκή «οικογένεια» για διάφορους λόγους το κάθε ένα. Συνεπώς, ο κύριος άξονας, γύρω από τον οποίο κινήθηκε η ελληνική εξωτερική πολιτική έναντι της Τουρκίας πρέπει να αλλάξει και παράλληλα να υιοθετηθεί μία νέα στρατηγική με ρεαλιστικές αρχές και αντίστοιχους στόχους δεδομένων των αλλαγών στην ευρύτερη περιοχή.

Είναι σαφές ότι μία ευθεία σύγκρουση με την Άγκυρα δεν είναι επιθυμητή για πολλούς λόγους, επομένως πρέπει να αποφευχθεί τουλάχιστον κατά τον βαθμό που εξαρτάται από την ίδια την Ελλάδα και με την προϋπόθεση φυσικά ότι δεν θα εξαναγκαστεί άμεσα λόγω μίας τουρκικής επιθετικής ενέργειας κατά της επικράτειας της χώρας. Ο κύριος αποτρεπτικός παράγοντας για την χώρα μας δεν αποτελεί μόνο η στρατιωτική υπεροχή της Τουρκίας σε αριθμούς (ανθρώπινο δυναμικό, πολεμικά αεροσκάφη, άρματα μάχης) που εν μέρει βέβαια αμφισβητείται από κάποιους μελετητές (Ντόκος (2017), <http://www.kathimerini.gr> {5 Οκτωβρίου 2017}), αλλά και το γεγονός ότι μία τέτοια εξέλιξη θα είχε καταστροφικές συνέπειες για τις υποδομές της Ελλάδας και εν γένει την οικονομία που υπέστη κατά την περίοδο 2010-2016 μία πρωτοφανή για τα μεταπολεμικά δεδομένα κρίση. Συνεπώς, μονομερείς ενέργειες, όπως η απόφαση επέκτασης των χωρικών υδάτων στα 12 ναυτικά μίλια ή η ανακήρυξη ΑΟΖ χωρίς προηγούμενη συνεννόηση με άλλα κράτη της περιοχής δεν θα ήταν πολιτικά ορθή και θα μπορούσε να οδηγήσει σε απευκταία σενάρια με απρόβλεπτες συνέπειες για τα συμφέροντα της χώρας μας. Την τακτική της αναμονής, άλλωστε ακολούθησε και η Τουρκία που από τη μία πλευρά διατήρησε την επιθετικότητα της έναντι της Ελλάδας μέσω έμμεσων ενεργειών, όπως οι παραβιάσεις του FIR Αθηνών, ωστόσο ταυτόχρονα δεν την μετουσίωσε σε κάποια ενέργεια που θα μπορούσε να αλλάξει δραματικά το υπάρχον status quo στο Αιγαίο ή στην Κύπρο υπέρ της. Το ζητούμενο επί της ουσίας συμπερασματικά είναι η Ελλάδα να μην εξαναγκαστεί σε μία σύγκρουση υπό δυσμενείς για την ίδια συνθήκες, αλλά αντίθετα να εξαντλήσει τα μέσα που της δίνονται από το Διεθνές Δίκαιο, καθώς και τη συμμετοχή της στην Ε.Ε. και το ΝΑΤΟ, όπως τονίζεται και από μελετητές των ελληνοτουρκικών σχέσεων (Αθανασόπουλος (2017), <http://www.tovima.gr> {12 Οκτωβρίου 2017}).

Αντίθετα, περισσότερο συνετή θα μπορούσε να χαρακτηριστεί η πολιτική προσέγγισης άλλων κρατών της περιοχής, με τα οποία θα μπορούσε να επιτευχθεί συμφωνία για την οριοθέτηση ΑΟΖ, κατά το παράδειγμα της Κύπρου, η οποία κατάφερε να προσεταιριστεί την Αίγυπτο, τον Λίβανο και το Ισραήλ. Η τακτική της Κυπριακής Δημοκρατίας θα μπορούσε να αποτελέσει οδηγό «πλεύσης» για την ελληνική ηγεσία ως προς την τακτική του σχηματισμού περιφερειακών συμμαχιών με βάση το αμοιβαίο συμφέρον (Ντόκος (2017), <http://www.kathimerini.gr> {3 Οκτωβρίου 2017}). Ένα τέτοιο ενδεχόμενο πιθανώς να ανάγκαζε την Άγκυρα να αναθεωρήσει έως έναν βαθμό την πολιτική της έναντι της Ελλάδας, καθώς θα γνώριζε ότι η Αθήνα πλέον έχει την υποστήριξη και άλλων κρατών που μπορούν να την βοηθήσουν με διπλωματικά και στρατιωτικά μέσα σε μία ενδεχόμενη σύρραξη μαζί της στο μέλλον. Πιθανώς οι εξελίξεις στη Μέση Ανατολή και τα ανοικτά μέτωπα με τους γείτονες της (Αρμενία, Ιράκ, Συρία) να οδήγησαν την τουρκική ηγεσία σε μία αλλαγή πολιτικής –έστω και προσωρινά- και προσέγγισης σε θέματα «χαμηλής πολιτικής» με την Ελλάδα, προκειμένου να δείξει ένα καλύτερο «πρόσωπο». Αυτό το συμπέρασμα εξήχθη από κάποιους μελετητές μετά την πρόσφατη επίσκεψη του τούρκου πρωθυπουργού Β.Υildirim στην Αθήνα, όπου οι τόνοι ήταν σαφώς πιο χαμηλοί σε σχέση με παλαιότερες δηλώσεις της ηγεσίας της γειτονικής χώρας σχετικά με την Συνθήκη της Λωζάννης (Αθανασόπουλος (2017), <http://www.kathimeri.gr> {10 Οκτωβρίου 2017}). Το περιεχόμενο βέβαια των συζητήσεων περιορίστηκε κυρίως στο πεδίο της οικονομικής συνεργασίας των δύο χωρών, ενώ παράλληλα αποφεύχθηκαν νύξεις γύρω από τα διμερή ζητήματα και το Κυπριακό, για τα οποία έγιναν κάποιες αόριστες αναφορές χωρίς περαιτέρω λεπτομέρειες. Σε κάθε περίπτωση, αποδείχτηκε ωστόσο ότι οι ευρύτερες εξελίξεις γεωπολιτικά επηρεάζουν την εξωτερική πολιτική κάθε χώρας, ανεξάρτητα της ισχύος της.

Είναι σαφές ότι τέτοιες συναντήσεις δεν μπορούν από μόνες τους να σημάνουν μία θεαματική αλλαγή κλίματος, ωστόσο είναι ενδεικτικό το γεγονός ότι σε πολλές περιπτώσεις η εξωτερική πολιτική ενός κράτους ως προς τους γείτονες του επηρεάζεται και από την εσωτερική του κατάσταση, κάτι που ίσως να ισχύει και στην περίπτωση της Τουρκίας. Υπό αυτή την έννοια η Ελλάδα πρέπει να είναι πάντα έτοιμη να αντιμετωπίσει μεταβολές της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής έχοντας διαμορφώσει ήδη καλά στερεωμένες συμμαχίες με άλλα γειτονικά κράτη πάνω στο

αμοιβαίο όφελος, προοπτική που ανοίγεται για τα επόμενα χρόνια μέσω της πολιτικής των αγωγών του φυσικού αερίου. Η διπλωματία αποτελεί σημαντικό μέσο άσκησης πολιτικής για χώρες, όπως η Ελλάδα, που αντικειμενικά δεν διαθέτουν την πολιτική και στρατιωτική ισχύ μίας υπερδύναμης, ώστε να επηρεάσουν κατά το δυνατό τη διαμόρφωση των εξελίξεων και συνεπακόλουθα στην ενίσχυση της θέσης τους τόσο ως προς τα γειτονικά τους κράτη, όσο και στο διεθνές στερέωμα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αθανασόπουλος Αλ. Α. (2017), «Οι γκρίζες ζώνες των διερευνητικών επαφών», 3 Ιουνίου 2017 {Online} Ανακτήθηκε από: <http://www.tovima.gr/politics/article> {Τελευταία πρόσβαση 12^η Οκτωβρίου 2017}
- Αθανασόπουλος Αλ. Α., (2015) Η «Εξημέρωση του Θηρίου» 3 Μαΐου 2015,{Online} Ανακτήθηκε από: <http://www.tovima.gr/books-ideas/article> {Τελευταία Πρόσβαση} 21^η Σεπτεμβρίου 2017}
- Αθανασόπουλος Αλ. Α., (2017) Συνάντηση Τσίπρα-Γιλντιρίμ: Προσέγγιση Σημειωτόν, 19 Ιουνίου 2017 {Online} Ανακτήθηκε από: <http://www.tovima.gr/politics/article> {Τελευταία πρόσβαση 10^η Οκτωβρίου 2017}
- Αλεξανδρή, Α., Βερέμης Θ., Καζάκος Π., Κουφουδάκης Β., Ροζάκης Χ.Λ., Τσιτσόπουλος Γ., (1988) *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις 1923-1987*. Αθήνα: Εκδόσεις Γνώση
- Becatoros E., (2010) Greece: Europe's gateway for illegal immigration, 4 Νοεμβρίου 2010 {Online}, Ανακτήθηκε από: <http://www.washingtonpost.com>{Τελευταία πρόσβαση 2^η Οκτωβρίου 2017}
- CNN.GR, Συνάντηση Τσίπρα-Νταβούτογλου στη Σμύρνη, 8 Μαρτίου 2016 {Online}. Ανακτήθηκε από <http://www.cnn.gr> {Τελευταία πρόσβαση 13^η Οκτωβρίου 2017}
- Δήμητρα Α.Χ., (2012) *Διμερείς Διαφορές Ελλάδας-Τουρκίας τον 21^ο Αιώνα: Το Ζήτημα του 21^{ου} Αιώνα*, Πειραιάς: Πανεπιστήμιο Πειραιά
- Dokos T., (2013) Greek Defense Spending in Times of Crisis: The Urgent Need for Defense Reform, (Online) Ανακτήθηκε από <http://www.eliamer.gr> {Τελευταία πρόσβαση 21^η Σεπτεμβρίου 2017 }
- Έλις Αθ., Επικρίσεις στην Τουρκία για Οικουμενικό Πατριαρχείο, 19 Νοεμβρίου 2010 {Online} Ανακτήθηκε από <http://www.kathimerini.gr>{Τελευταία πρόσβαση 23 Σεπτεμβρίου 2017}
- Heraclides, A., (2010) *The Greek-Turkish Conflict In The Aegean: Imagined Enemies*, London: Palgrave Macmillan

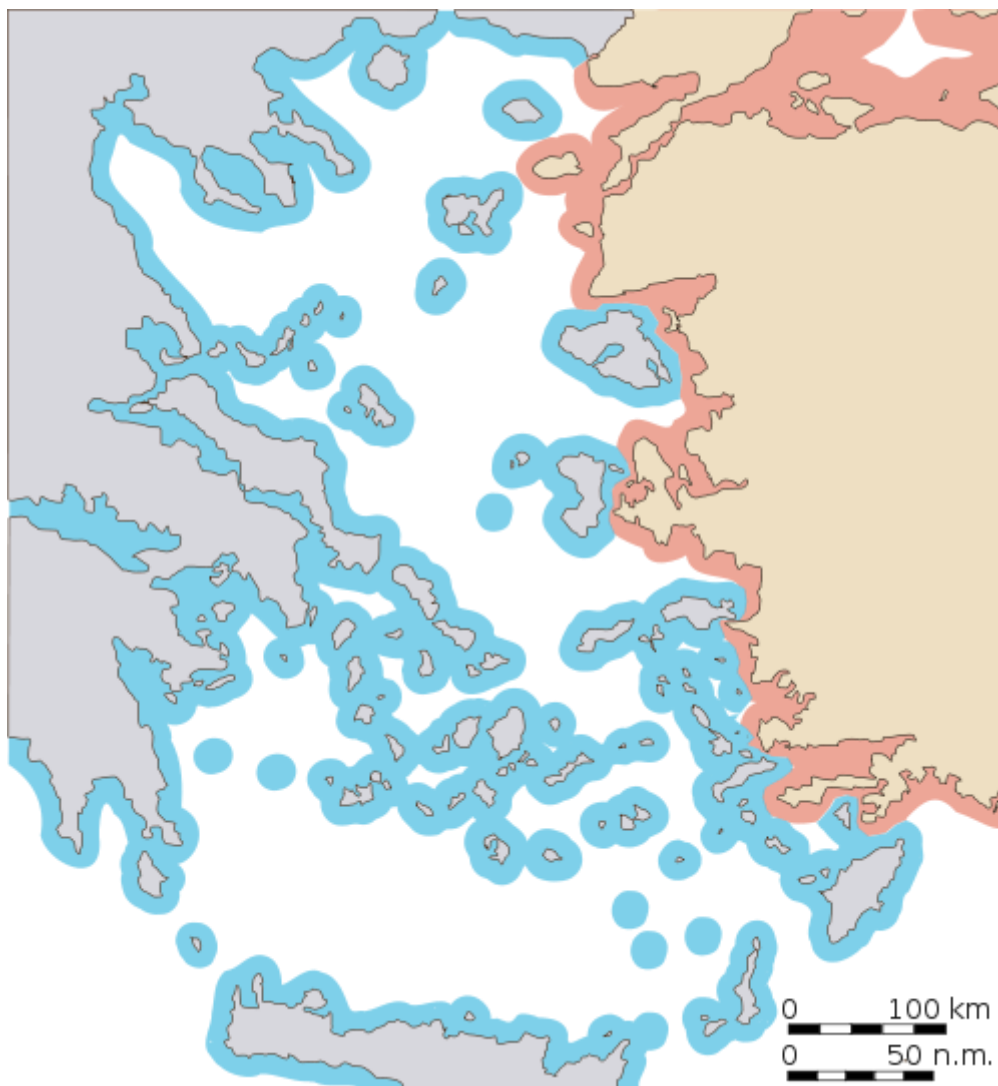
- Ήφαιστος, Π., (2011) Στρατηγικά Περιβάλλοντα και Εθνικές Στρατηγικές και οι Ενεργειακοί Πόροι της Ζώνης από το Κεντρικό Αιγαίο μέχρι την Κύπρο, {Online} Ανακτήθηκε από <http://www.ifestosedu.gr/> {Τελευταία πρόσβαση 25 Σεπτεμβρίου 2017}
- Καρυώτης, Θ., (2017) Το Καστελόριζο είναι ο Στόχος του Ερντογάν: Πολύτιμη για την Ελλάδα για την Αξία του, 19 Ιουλίου 2017 {Online} Ανακτήθηκε από <http://www.mignatiou.com> {Τελευταία πρόσβαση 27 Σεπτεμβρίου 2017}
- Κουφουδάκης, Β., (2008) *Κύπρος: Ένα Σύγχρονο Πρόβλημα Σε Ιστορική Προοπτική*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη
- Λαυρέντζος, Α., (2013) *Η Θράκη Στο Μεταίχμιο*, Αθήνα: Εκδόσεις Πραγματεία
- Liberal, Casus Belli της Άγκυρας για τις Έρευνες την κυπριακή ΑΟΖ-Επιχείρηση Εκφοβισμού των πετρελαϊκών Κολοσσών, 7 Απριλίου 2017{Online} Ανακτήθηκε από: <http://www.liberal.gr> {Τελευταία πρόσβαση 12^η Οκτωβρίου 2017}
- Litsas, S.N. & Tziampiris, A., (2017) *Foreign Policy Under Austerity: Greece's Return To Normality*, London: Palgrave Macmillan
- Μάζης Ι., (2011) *Γεωπολιτική των Υδρογονανθράκων στη Ν/Α Μεσόγειο: Σχέσεις Ελλάδος-Ισραήλ-Κύπρου και η Σημασία της ΑΟΖ του Καστελόριζου*, Αθήνα: Εκδόσεις Ιανός
- Μαλούχος, Γ., (2011) Η Τάφος που οχυρώνει τη Θράκη, 4 Αυγούστου 2011, {Online} Ανακτήθηκε από: <http://www.tovima.gr> {Τελευταία πρόσβαση 20^η Σεπτεμβρίου 2017}
- Morelli V.L., Cyprus: Reunification Proving Elusive, 24^η Ιανουαρίου 2017{Online} Ανακτήθηκε από: <http://www.crs.gov> {Τελευταία πρόσβαση 25^η Σεπτεμβρίου 2017}
- Μπακιρτζάκης Δ., (2015) Οι «Τουρκικοί Σύλλογοι και οι Πολέμοι της Συνθήκης της Λωζάννης, 13 Ιανουαρίου 2015 {Online} Ανακτήθηκε από: <http://www.xronos.gr/epikairotita/oi-toyrkikoi-syllogoi-kai-oi-polemioi-tis-synthikis-tis-lozanis> {Τελευταία πρόσβαση 21^η Σεπτεμβρίου 2017}
- Μπαρμπαγιάννης, Π., (2004) *Οι Ελληνοτουρκικές Διαφορές στο Αιγαίο, Χίος: Πανεπιστήμιο Πειραιά*

- Μπίτσιος, Κ., (2016) Ο Νεοοθωμανισμός και ο Ρόλος του «Μεγάλου Αδελφού», {Online} Ανακτήθηκε από: <http://www.kathimerini.gr> {Τελευταία πρόσβαση 28^η Σεπτεμβρίου 2017}
- Νέδος Β., (2017) Τουρκικοί Ισχυρισμοί Για Το Αιγαίο, 13 Μαρτίου 2017, {Online}
Ανακτήθηκε από: <http://www.kathimerini.gr/900127/article/epikairothta/politikh/toyrkikoi-isxyrismoι-gia-to-aigaiο> {Τελευταία πρόσβαση 14^η Οκτωβρίου 2017}
- News247, Άνοιξε έπειτα από 49 χρόνια το δημοτικό σχολείο στην Ίμβρο, 16 Σεπτεμβρίου 2014 {Online} Ανακτήθηκε από <http://www.247.gr> {Τελευταία πρόσβαση 10^η Οκτωβρίου 2017}
- News247, Ελληνοτουρκικό Επεισόδιο στα Ίμια, 15 Δεκεμβρίου 2016, Ανακτήθηκε από: <http://www.news247.gr>, {Τελευταία πρόσβαση 10^η Οκτωβρίου 2017}
- Newsbomb, Αμερικανικό «Καρφί» στην Τουρκία για την Χάλκη, 29 Μαρτίου 2012 {Online} Ανακτήθηκε από: <http://www.newsbomb.gr>, {Τελευταία πρόσβαση 2^η Οκτωβρίου 2017}
- Newsbomb, Τουρκικό Θράσος: Μιλούν για Τουρκική Μειονότητα στη Θράκη και ζητούν Σχολεία!, 18 Μαΐου 2016. Ανακτήθηκε από: <http://www.newsbomb.gr>, {Τελευταία πρόσβαση 11^η Οκτωβρίου 2017}
- Ντόκος Θ., (2010) Αλφαβητάρι των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων, {Online} Ανακτήθηκε από: <http://www.eliamep.gr/> {Τελευταία πρόσβαση 23^η Σεπτεμβρίου 2017}
- Ντόκος, Θ., (2016) Περίεργο και Καταδικασμένο το Πραξικόπημα στην Τουρκία, {Online} Ανακτήθηκε από: <http://www.lifo.gr/now/world/107901> {Τελευταία πρόσβαση 29^η Σεπτεμβρίου 2017}
- Ντόκος Θ., (2017) Άποψη: Οι Προκλήσεις Για την Ελληνική Αμυντική Πολιτική, {Online} Ανακτήθηκε από: <http://www.kathimerini.gr/928011/article/epikairothta/politikh>, Τελευταία πρόσβαση 3^η Οκτωβρίου 2017
- Οικονομίδης Φ., (2013) Από τους Οθωμανούς μέχρι τον Ερντογάν, Ανακτήθηκε από: <http://www.enet.gr/> {Τελευταία πρόσβαση 21^η Σεπτεμβρίου 2017}

- Panarmenias.net, Ankara Threatens Naval Action over Cyprus' Block 12 Drill, September 6, 2011 {Online} Ανακτήθηκε από <http://www.panarmenias.net>, {Τελευταία πρόσβαση 23 Σεπτεμβρίου 2017}
- Παπακωνσταντίνου Π., (2013) Το τρίτο Κύμα του Νέο-Οθωμανισμού, Ανακτήθηκε από: [http:// www.kathimerini.gr/](http://www.kathimerini.gr/), {Τελευταία πρόσβαση 21^η Σεπτεμβρίου 2017}
- Περπιράκη Μ., Ποια είναι η Συνθήκη της Λωζάννης που ο Ερντογάν θεωρεί «εξαπάτηση», 30 Σεπτεμβρίου 2016, Ανακτήθηκε από:<http://www.huffingtonpost.gr> {Τελευταία πρόσβαση 23^η Σεπτεμβρίου 2017}
- Πρώτο Θέμα, Τι δείχνει η ισορροπία των στρατιωτικών δυνάμεων Ελλάδας-Τουρκίας, 23 Ιουλίου 2014 {Online} Ανακτήθηκε από www.protothema.gr {Τελευταία πρόσβαση 2^η Οκτωβρίου 2017}
- Πρώτο Θέμα, Παυλόπουλος σε Τσαβούσογλου: Η Ελλάδα έχει Σύνορα επακριβώς καθορισμένα, 17 Αυγούστου 2017, {Online} Ανακτήθηκε από www.protothema.gr {Τελευταία πρόσβαση 11^η Οκτωβρίου 2017}
- Σαζανίδης, Χρ., *Ελλάδα, Τουρκία, NATO και ο Εναέριος Χώρος του Αιγαίου 1974-1986*, Εκδόσεις Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 1987.
- Τριάντης Β., Τουρκικές Παραβιάσεις στο Αιγαίο, 20 Μαΐου 2016, {Online} Ανακτήθηκε από <http://www.huffnigtonpost.gr/> {Τελευταία Πρόσβαση 3^η Οκτωβρίου 2017}
- Συρίγος, Α., (2015) *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη
- Συρίγος, Α., Τουρκία, Ελλάδα και Ειδική Σχέση με την Ε.Ε., 1 Οκτωβρίου 2017 {Online} Ανακτήθηκε από <http://www.kathimerini.gr/> {Τελευταία Πρόσβαση 5^η Οκτωβρίου 2017}
- Το Βήμα, Απαγγέθηκαν οι Κατηγορίες στους 8 συλληφθέντες Τούρκους Στρατιωτικούς που ζήτησαν Πολιτικό Άσυλο, 16 Ιουλίου 2016 {Online} Ανακτήθηκε από: <http://www.tovima.gr> {Τελευταία πρόσβαση 5^η Οκτωβρίου 2017}
- Tribune, Νίκος Κοτζιάς: Μήπως ο Ερντογάν επιθυμεί να επιστρέψουμε στη Συνθήκη της Λωζάννης;, 24 Νοεμβρίου 2016. {Online} Ανακτήθηκε από: <http://www.tribune.gr>, {Τελευταία πρόσβαση 8^η Οκτωβρίου 2017}

- Tribune, Ολόκληρη η Ομιλία η Πατριωτική Ομιλία Κοτζιά στη Νέα Υόρκη: «Έχω δύο πατρίδες: Τη Μητέρα μου Ελλάδα και την Αδελφή μου Κύπρο, 22 Σεπτεμβρίου 2017 {Online} Ανακτήθηκε από: <http://www.tribune.gr> {Τελευταία πρόσβαση 21 Οκτωβρίου 2017}
- Tvxs, Στην Αθήνα ο Τούρκος Πρωθυπουργός, 14 Μαΐου 2010 {Online} Ανακτήθηκε από: <http://www.tvxs.gr> {Τελευταία πρόσβαση 5^η Οκτωβρίου 2017}
- Tvxs, Frontex: 300 Πρόσφυγες Κάθε Ημέρα περνούν τα Ελληνοτουρκικά Σύννορα, 16 Νοεμβρίου 2011 {Online} Ανακτήθηκε από <http://www.tvxs.gr> {Τελευταία πρόσβαση 13^η Οκτωβρίου 2017}

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

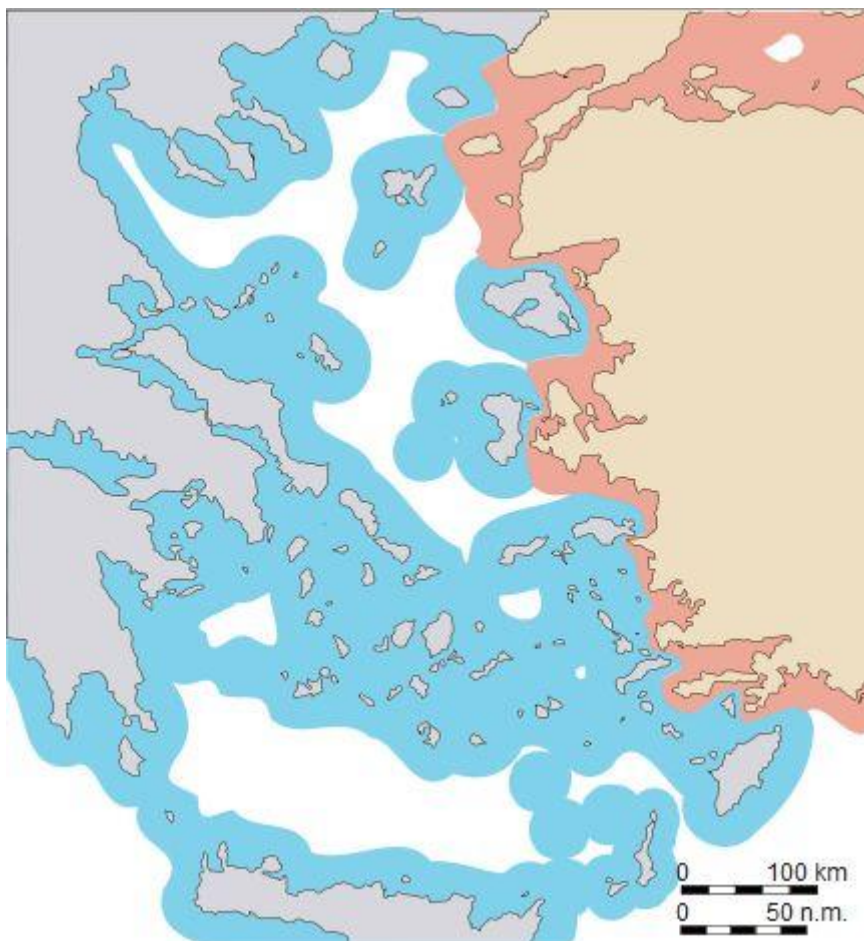

ΕΙΚΟΝΑ 1

ΤΑ ΧΩΡΙΚΑ ΥΔΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΣΤΑ 6 Ν.Μ.

Ανακτήθηκε από <https://pnyka21os.files.wordpress.com/2009/12/image324.jpg>

(Τελευταία πρόσβαση 25^η Οκτωβρίου 2017)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

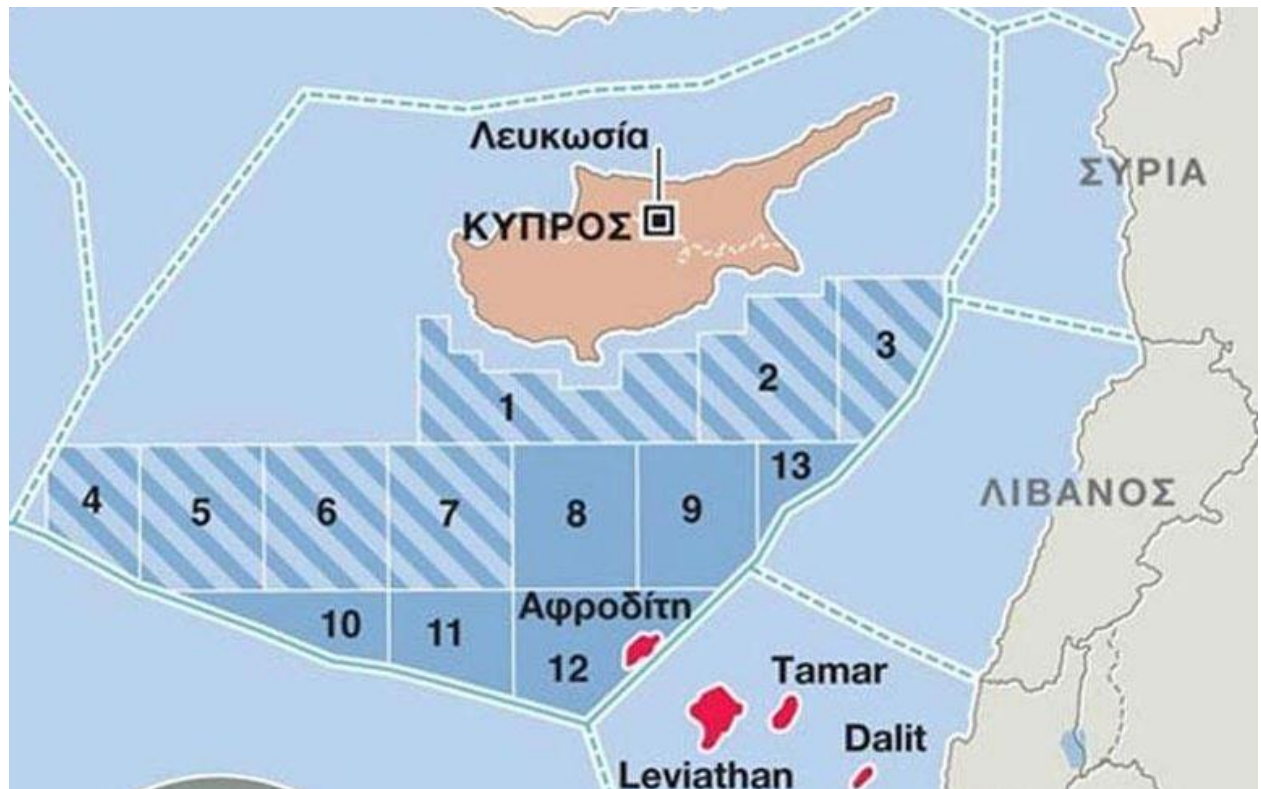
ΕΙΚΟΝΑ 2

ΤΑ ΧΩΡΙΚΑ ΥΔΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΣΤΑ 12 Ν.Μ.

Ανακτήθηκε από <https://pnyka21os.files.wordpress.com/2009/12/image324.jpg>

(Τελευταία πρόσβαση 25^η Οκτωβρίου 2017)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3

ΕΙΚΟΝΑ 3

ΑΟΖ ΚΥΠΡΟΥ ΚΑΙ ΟΙΚΟΠΕΔΟ 12 «ΑΦΡΟΔΙΤΗ»

Ανακτήθηκε από

http://cdn1.bbend.net/media/com_news/story/2015/01/21/546584/main/cyprus.jpg(Τελευταία πρόσβαση 24^η Οκτωβρίου 2017)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 4

ΕΙΚΟΝΑ 4

ΑΟΖ ΕΛΛΑΔΑΣ, ΚΥΠΡΟΥ ΚΑΙ ΚΑΣΤΕΛΛΟΡΙΖΟ

Ανακτήθηκε από

http://www.thetoc.gr/images/articles/1/article_46549/upl5465b7147dcb0.jpg(Τελευταία πρόσβαση 24^η Οκτωβρίου 2017)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 5

ΕΙΚΟΝΑ 5

ΠΕΡΙΟΧΗ ΙΜΙΩΝ

Ανακτήθηκε από <http://lh3.ggpht.com/-15neal8o6Yw/URThu-kLc4I/AAAAAAAAA1UI/0UzDLrBFWIM/s1600/image%25255B3%25255D.png>

(Τελευταία πρόσβαση 24^η Οκτωβρίου 2017)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 6
ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΕΣ ΔΑΠΑΝΕΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΩΣ ΠΟΣΟΣΤΟ
ΤΟΥ ΑΕΠ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 2012-2016

ΕΛΛΑΔΑ (48^η ΘΕΣΗ ΠΑΓΚΟΣΜΙΩΣ)

2.56% of GDP (2016)

2.54% of GDP (2015)

2.34% of GDP (2014)

2.36% of GDP (2013)

2.41% of GDP (2012)

ΤΟΥΡΚΙΑ (35^η ΘΕΣΗ ΠΑΓΚΟΣΜΙΩΣ)

1.73% of GDP (2016)

1.85% of GDP (2015)

1.9% of GDP (2014)

1.96% of GDP (2013)

2.05% of GDP (2012)

Ανακτήθηκε από <https://www.cia.gov>
(Τελευταία πρόσβαση 19^η Οκτωβρίου 2017).

Ε.Π.
**ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ
ΔΗΜΟΣΙΟΥ
ΤΟΜΕΑ**
LOWEV

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης